

DZIAŁALNOŚĆ KOŁA KSIĘŻY PREFEKTÓW ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ W LATACH 1918—1939

W ostatnich czasach daje się zauważyć wzrost zainteresowania dziejami Warszawy, a szczególnie okresem międzywojennym. Badania z tego zakresu ulegają ciąglemu rozszerzaniu i pogłębianiu. W roku 1969 Państwowe Wydawnictwo Naukowe powołało do istnienia Redakcję Varsavianów, a Kolegium Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk urządziło pracownię dziejów Warszawy¹. Ukazuje się coraz więcej opracowań naukowych i różnych publikacji poświęconych wybranym zagadnieniom społecznym i kulturalnym Warszawy międzywojennej. Zajęto się m.in. zagadnieniami architektury, planowania przestrzennego, kultury muzycznej, sportu, plastyki, prasy, książki i filmu². Zainteresowania te uzasadnione są rolą, jaką Warszawa spełniała w tym okresie jako stolica kraju. Pod względem demograficznym Warszawa już przed pierwszą wojną światową wysuwała się wśród innych miast polskich zdecydowanie na pierwsze miejsce. Liczyła ona wówczas około 895 tysięcy mieszkańców, czyli dużo więcej niż oba razem wzięte najludniejsze miasta Galicji: Kraków (174 tysiące) i Lwów (206 tysięcy) oraz największe miasta zaboru pruskiego: Poznań (157 tysięcy) i Królewska Huta — dzisiejszy Chorzów (73 tysiące)³.

Warszawa przed pierwszą wojną światową, będąc białą plamą na mapie naukowej świata, przed wybuchem drugiej wojny światowej była znanym i uznanym środowiskiem nauki⁴. Pozycji tej nie zdobyła sobie ani w osiemnastym ani w dziewiętnastym wieku; na rangę tę zasłużyła dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym⁵. Wtedy to Warszawa stała się wielkim centrum ży-

¹ Por. *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918—1939*, z. 3, Warszawa 1971.

² Por. M. Drozdowski, *Warszawiacy i ich miasto w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1973; A. Olszewski, *Architektura Warszawy 1919—1939*, w: *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918—1939*, Warszawa 1968, z. 1, 287—320; S. Różański, *Planowanie przestrzenne Warszawy 1916—1939*; tamże, 321—346; E. Dziębowska, *Kultura muzyczna Warszawy w okresie międzywojennym*, tamże 401—432; E. Borecka, *Próba oceny rozwoju nauki w ośrodku warszawskim 1918—1939*, tamże, 433—460; H. Młodzianowska, *Zarys dziejów warszawskiego sportu 1918—1939*, tamże, 279—311; Z. Baranowicz, *Plastyka Warszawska 1918—1939*, tamże, 227—256; Z. Mitzner, *Prasa Warszawska 1918—1939*, tamże, 461—478; K. Romerowa, *Książka w Warszawie 1918—1939*, tamże, z. 2, 205—226; J. Toeplitz, *Z dziejów filmu warszawskiego 1918—1939*, tamże, 257—278.

³ Por. M. Drozdowski, *Rola Warszawy w procesie integracji II Rzeczypospolitej*, w: *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918—1939*, Warszawa 1971, z. 3, 320.

⁴ Por. E. Borecka, *Próba oceny rozwoju nauki w ośrodku warszawskim 1918—1939*, w: *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918—1939*, Warszawa 1968, z. 1, 459.

⁵ Por. A. Kraushar, *Rozwój dzielnopisarstwa nowoczesnego polskiego*, Warszawa 1928, 7.

cia kulturalnego i oświatowego w Polsce. Tu wydawano ponad 50% wszystkich polskich druków nieperiodycznych, 60% dzieł literatury pięknej i prac naukowych oraz 47% podręczników. Za pośrednictwem wydawnictw stolica popularyzowała wartości kultury narodowej. W latach trzydziestych ponad 35% wszystkich polskich czasopism drukowanych było w Warszawie. Tu wydawano prawie wszystkie organy prasowe zasadniczych kierunków ideowych, formułujące programy i urabiające opinię publiczną na terenie całego kraju⁶.

Start Warszawy do pozycji centralnego ośrodka nie był łatwy. Wysoki odsetek analfabetów, półanalfabetów — spuścizna po carskiej polityce oświatowej⁷, brak materialnego zaplecza dla szerszej akcji upowszechniania nauki i kultury, brak wreszcie tradycji kulturowych, które mogłyby być powielane przez wzorce kultury masowej, korzystającej z nowoczesnych środków przekazu⁸.

Ważnym czynnikiem integracji narodowej i państwowej była oświata publiczna. W roku szkolnym 1918/19 było 79 szkół publicznych z 420 oddziałami i 30 106 uczniów oraz 93 szkoły prywatne i 9620 uczniów. Osiągnięcia warszawskiego szkolnictwa powszechnego w latach 1918—1939 są niewątpliwe. Wystarczy zestawić liczby z roku szkolnego 1918/19 z liczbami z roku szkolnego 1938/39, kiedy było 2223 oddziały i blisko 118 tysięcy uczniów. Liczba budynków szkolnych własnych z dwóch w 1918 r. wzrosła w 1938 roku do 62⁹.

Dużą rolę w działalności szkolnej pełniło nauczanie religii. Ludność Warszawy była w większości wierząca. Religia była przedmiotem obowiązkowym; oceny były umieszczane na świadectwach końcowych; nauczyciele tego przedmiotu wchodziłi w skład rad pedagogicznych.

Ożywioną działalność prowadziło Koło Księży Prefektów i Pań Katechetek: opracowywano programy nauczania, wydawano podręczniki i czasopisma, odbywano zjazdy. Jest to okres bardzo intensywnej działalności katechetycznej w ośrodku warszawskim. Zasluguje on więc na szczególną uwagę, tym bardziej że właściwie dopiero teraz ośrodek warszawski mógł rozwinąć tę działalność zupełnie swobodnie, bo — jak wiadomo — archidiecezja nasza powstała w okresie zaborów. Warunki ówczesne nie pozwalały na rozwój działalności, zwłaszcza w dziedzinie katechetycznej.

Ważną jest więc rzeczą, by ukazując historię Seminarium, ukazać również działalność Koła Księży Prefektów. Księża ci otrzymywali przecież przygotowanie do pracy katechetycznej w Seminarium i profesorowie katechetyki w tym okresie byli najczęściej kierownikami i inspiratorami tej działalności.

I. KOŁO KSIĘŻY PREFEKTÓW I JEGO DZIAŁALNOŚĆ WEWNĘTRZNA

Zostaną teraz omówione: powstanie i krótka historia Koła Księży Prefektów, a następnie statut i wewnętrzna działalność Koła.

⁶ Por. Z. Mitzner, *Prasa Warszawska 1918—1939*, dz. cyt., 461—478.

⁷ W 1921 roku na 100 osób wieku lat 10 i wyżej posiadało wykształcenie: domowe 18,2, początkowe 31,2, średnie 17,1, zawodowe i średnie niższe 3,2, wyższe 3,8, niewiadome 8,3, analfabetami było 18,2; por. wyniki spisu powszechnego z roku 1921 na terenie m. st. Warszawy, Warszawa 1928, 44, tabl. 28.

⁸ Por. M. Drozdowski, *Rola Warszawy w procesie integracji II Rzeczypospolitej*, dz. cyt., 307—308.

⁹ Por. S. Konarski, *Warszawskie szkolnictwo powszechne w latach 1918—1939*, w: *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918—1939*, dz. cyt., z. 3, 215—246.

1. POWSTANIE KOŁA KSIĘŻY PREFEKTÓW

Koło Księży Prefektów Archidiecezji Warszawskiej powstało na początku XX wieku. Dnia 30 listopada 1903 r. ówczesny arcybiskup warszawski Wincenty Chościak Popiel zaprosił do Kurii wszystkich prefektów. Na spotkaniu ks. Władysław Budny wygłosił referat pt. *O zadaniach i pracy prefekta w szkole i o konieczności porozumiewania się stałego między sobą*. Ks. Arcybiskup wyraził życzenie, by księża prefekci spotykali się kilka razy w roku w celu omawiania różnych spraw związanych z ich pracą. Referentem zebrania został mianowany ks. Władysław Budny, a delegatami: dla gimnazjum — ks. Al. Perkowski, dla szkół prywatnych męskich — ks. J. Józwiak, żeńskich — ks. J. Niedzielski, dla szkół miejskich i elementarnych — ks. J. Jamiołkowski¹⁰.

W działalności swojej Koło napotykało na duże trudności ze strony władz rosyjskich. Na skutek tego 29 września 1908 roku Arcybiskup ustanowił dla archidiecezji warszawskiej stałą Radę Szkolną. Miała ona za zadanie czuwać nad katechizacją w szkołach i okresowo zbierać księży prefektów w celu omawiania bieżących spraw szkolnych. Kierownikiem Rady Szkolnej został mianowany ks. Władysław Szczęśniak, a członkami księża: Antoni Ciepłiński, Czesław Sokołowski, Józef Niedzielski, Feliks Kozłowski, Józef Jamiołkowski, Adam Pyzowski, Stefan Zawadzki. Rada Szkolna urzędowała w Kurii i jej decyzje drogą urzędową były komunikowane księżom prefektom.

W tej sytuacji w październiku 1908 roku zarząd dotychczasowego Koła złożył rezygnację ze swych funkcji. W ten sposób Koło Księży Prefektów skończyło pierwszy okres swojej działalności¹¹. Działalność ta została wznowiona dopiero po odzyskaniu niepodległości. W lutym 1919 roku na łamach „Wiadomości Archidiecezjalnych Warszawskich”¹² ks. Mieczysław Węglewicz zamieścił odezwę zachęcającą do wstępowania do reaktywowanego Koła Księży Prefektów.

Reaktywowanie Koła było dziełem ks. Marcina Szkopowskiego. Jako długoletni prefekt znał on trudności, na jakie byli narażeni księża prefekci w swojej pracy. Chciał im przyjść z pomocą, a jednocześnie podnieść poziom lekcji religii. Rozumiejąc doniosłość wspólnej i zorganizowanej pracy wysunął projekt wznowienia działalności dawnego „Koła Księży Prefektów”. Projekt spotkał się z uznaniem zarówno wśród księży, jak i u władzy diecezjalnej. Najpierw opracowano statut Koła, a następnie uzyskano dla niego aprobatę ks. arcybiskupa Aleksandra Kakowskiego. Dnia 4 stycznia zaproszono na zebranie organizacyjne księża prefektów oraz innych kapłanów interesujących się sprawami nauczania religii. Przybyło 41 księży. Zapoznano się ze statutem i przystąpiono do zorganizowania Koła. Na wniosek ks. Alfonsa Trepkowskiego wybrano zarząd i jemu powierzono dalszą pracę. Prezesem Koła został ks. Roman Archutowski, wiceprezesem — ks. Mieczysław Węglewicz, sekretarzem — ks. Józef Szkudelski, bibliotekarzem — ks. Franciszek Pyrzakowski, skarbnikiem — ks. Jan Kuczyński. Ponadto do zarządu weszli: ks. Stanisław Wesołowski, ks. Feliks Kozłowski, ks. Adam Pyzowski i ks. Stefan Nasierowski. Delegatem Arcybiskupa został ks. Antoni Ciepłiński¹³. By zrozumieć dalszą działalność Koła, należy zapoznać się ze statutem, którym się ono kierowało.

¹⁰ Por. Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, MKW 1936, 391—402.

¹¹ Tamże, 402.

¹² Por. M. Węglewicz, *Koło XX. Prefektów Archidiecezji Warszawskiej*, WAW 1919, 47.

¹³ Por. *Sprawozdanie z pracy organizacyjnej Warszawskiego Koła Księży Prefektów*, WAW 1919, 50 n.

2. STATUT KOŁA

Statut został opracowany przez dwóch księży: Henryka Hilchena i Jana Mauersbergera¹⁴. Oficjalna nazwa Koła brzmiała: „Koło Księży Prefektów Archidiecezyi Warszawskiej“. Do jego zadań należało zjednoczenie księży pracujących w katechizacji na terenie archidiecezyi, doskonalenie prefektów w dziedzinie związanej z ich działalnością, ułatwienie wzajemnego porozumiewania się w sprawach nauczania i wychowania religijnego w szkole i poza szkołą, nawiązanie serdecznej wspólnoty między księżmi prefektami a władzą archidiecezjalną, dążenie do zabezpieczenia interesów materialnych księży prefektów.

W celu wypełnienia tych zadań zamierzano uruchomić specjalne biuro przy Towarzystwie „Dom Księży“, organizować zjazdy, kursy, zebrania, dyskusje, odczyty, wydawać książki, podręczniki, broszury, czasopisma, utworzyć muzeum pomocy naukowych, bibliotekę pedagogiczną i czytelnię, organizować wspólne rekoлекcje i nabożeństwa za zmarłych członków, zapewnić członkom Koła pomoc prawną i opiekę na wypadek choroby. Dla ujednoczenia pracy katechetycznej Koło miało przynależać do powstałego po odzyskaniu niepodległości Międzydiecezjalnego Związku Księży Prefektów.

Członkiem rzeczywistym Koła mógł być każdy kapłan archidiecezyi warszawskiej, przyjęty przez Zarząd, natomiast członkiem honorowym — każdy kapłan katolicki obdarzony tą godnością przez walne zgromadzenie. Członkowie mieli następujące prawa: wybierania i wybieralności, zabierania głosu i głosowania na wszystkich zebraniach Koła, korzystania ze wszystkich środków, którymi Koło rozporządzało. Przy występowaniu z Koła członek powinien był uregulować wszystkie swoje zobowiązania. Zostały również określone i obowiązki członków, takie jak: popieranie Koła, branie czynnego udziału w jego pracach oraz wpłacanie rocznej składki na rzecz Koła w wysokości uchwalonej przez Walne Zgromadzenie. Koło miało rozporządzać również własnym majątkiem, który powstawał ze składek rocznych członków rzeczywistych, dochodów z odczytów i wydawnictw, zapomóg, zapisów i darowizn, tak w nieruchomościach, pieniądzach jak i przedmiotach. Majątkiem dysponował Zarząd Koła.

W skład Zarządu wchodził delegat Arcybiskupa warszawskiego oraz sześciu członków wybieranych każdego roku przez Walne Zgromadzenie. Członkowie pełnili następujące funkcje: prezesa, wiceprezesa, skarbnika, bibliotekarza, sekretarza i jego zastępcy. O każdym zebraniu tak Zarządu jak i Koła musiał być powiadamiany delegat Arcybiskupa. By uchwały Zarządu miały moc obowiązującą, musiał brać w nich udział prezes lub wiceprezes i przynajmniej trzech członków Zarządu. Na zewnątrz Koło miał prawo reprezentować prezes lub wiceprezes i sekretarz. Do obowiązków Zarządu należało prowadzić wszystkie sprawy Koła określone statutem, zwoływać Walne Zgromadzenia oraz składać przed nim roczne sprawozdania.

Walne Zgromadzenia odbywały się raz w roku w miejscu i czasie oznaczonym przez Zarząd. W razie potrzeby Zarząd z własnej inicjatywy mógł, a na pisemne żądanie Komisji Rewizyjnej lub dziesięciu członków musiał zwołać nadzwyczajne Walne Zgromadzenie. Walne Zgromadzenie miało prawo wybierać Zarząd, badać i zatwierdzać sprawozdania i budżet, zmieniać statut, mianować członków honorowych oraz rozwiązać Koło.

¹⁴ Por. Statut Koła Księży Prefektów Archidiecezyi Warszawskiej, WAW 1919, 48—50.

Każde zebranie Koła bez względu na liczbę obecnych członków, lecz przy udziale delegata Arcybiskupa warszawskiego, wydawało prawomocne uchwały, z wyjątkiem dotyczących rozwiązania Koła i zmiany statutu, gdyż do podjęcia tych uchwał potrzeba było zgody $\frac{2}{3}$ obecnych członków, ale nie mniej niż połowy wszystkich członków Koła. Inne uchwały przechodziły zwykłą większością głosów.

Nad działalnością Koła czuwała Komisja Rewizyjna, która była wybierana na rocznym Walnym Zebraniu i składała się z trzech członków. Do jej obowiązków należało: sprawdzenie stanu kasy Koła, przejrzanie książki i protokołów oraz wydanie opinii na rocznym Walnym Zebraniu o działalności Zarządu. W razie potrzeby mogły powstawać koła miejscowe, ale były one zawsze zależne od Zarządu Głównego.

3. DZIAŁALNOŚĆ WEWNĘTRZNA

Praca katechetyczna, zwłaszcza bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości, była prowadzona w bardzo trudnych warunkach. Dlatego konieczną było rzeczą zjednoczyć wysiłki i wspólnie pokonywać przeszkody. Działalność wewnętrzną Koła szła w trzech kierunkach: doskonalenia księży prefektów, koordynacji pracy duszpasterskiej w stolicy oraz podejmowania pewnych akcji ogólnowarszawskich czy nawet ogólnodiecezjalnych wśród młodzieży.

a. Doskonalenie księży prefektów

Zgodnie z drugim paragrafem swego statutu Koło stawiało sobie jako główne zadanie kształcenie prefektów w dziedzinie związanej z ich działalnością. Każdego roku prefekci kilkanaście razy gromadzili się na wspólne zebrania¹⁵. Na zebraniach tych przeprowadzano przygotowanie dalsze i bliższe, teoretyczne i praktyczne. Wygłaszano referaty i odbywano lekcje pokazowe. Referaty miały na celu pogłębianie wiedzy teologicznej jak i zagadnień metodycznych¹⁶. Zagadnienia metodyczne referował ks. Mieczysław Węglewicz, historyczne — ks. biskup Michał Godlewski, liturgiczne — ks. Jan Mauersberger i ks. Władysław Kornilowicz, psychologiczne — ks. Mieczysław Dybowski, etyczne — ks. Edward Szwejnica, dogmatyczne — ks. Stefan Piotrowski i ks. Henryk Zarembowicz, biblijne — ks. Roman Archutowski i ks. Bronisław Kulesza. Lekcje praktyczne prowadzili: ks. Zbigniew Kamiński, ks. Stefan Piotrowski, ks. Julian Chrościcki, ks. Henryk Kałczyński i inni.

Dla lepszego opracowywania poszczególnych dziedzin na terenie Koła działały różne sekcje: historyczna, liturgiczna, biblijno-katechizmowa, prasowa, odczytowa, szkół powszechnych i inne powoływane w związku z bieżącymi zapotrzebowaniami. Koło zajmowało się również przygotowywaniem pomocy naukowych. I tak do lekcji historii opracowano tzw. chrestomatię historyczną, powołano specjalną komisję, której przewodniczył ks. biskup Michał Godlewski. Opracowała ona ogólny układ „chrestomatii“, podała literaturę, wypisy z dokumentów do okresu Konstantyna Wielkiego, opracowano także i odczytano szereg wypisów do początków średniowiecza na Zachodzie¹⁷. Zajęto się również opracowywaniem pomocy do nauczania dogmatyki i etyki¹⁸.

W związku z nowym programem nauki religii dla liceum, w celu ułatwie-

¹⁵ Por. *Sprawozdanie z działalności Koła Księży Prefektów*, WAW 1920, 268; 1922, 20 n.; 1924, 7; 1925, 28—30.

¹⁶ Por. *Sprawozdanie z działalności Koła Księży Prefektów*, WAW 1926, 34; 1927, 23; 1929, 140; MKW 1933, 140; 1936, 320; 1938, 45.

¹⁷ Por. *Sprawozdanie z działalności Koła Księży Prefektów*, WAW 1926, 35.

¹⁸ Por. *Pomoce do nauki dogmatyki i etyki w liceum*, MKW 1938, 331 n.

nia pracy i ożywienia wykładów, podano spis literatury pomocniczej. Proponowane książki miały służyć zarówno nauczycielowi w celu pogłębienia odnoszonych rozdziałów podręczników etyki i dogmatyki, jak również i dla lepszego wykształcenia religijnego młodzieży. Od samego początku zaczęto tworzyć bibliotekę katechetyczną¹⁹.

b. Koordynacja działalności duszpasterskiej

Na pełne pojęcie katechezy składa się nie tylko przekazywanie prawd objawionych, ale i praktyka życia religijnego, wprowadzenie dzieci i młodzieży w autentyczne życie liturgiczne. Do istotnych więc składników pracy katechetycznej należy duszpasterstwo dzieci i młodzieży. Katecheta poprzez swoją działalność powinien wyrabiać u wychowanków dyspozycje konieczne do godnego i owocnego przyjmowania sakramentów, do właściwego uczestniczenia we Mszy św., nabożeństwach i rekolekcjach. Cała działalność duszpasterska powinna być przemyślana, dostosowana do rozwoju i możliwości dzieci i młodzieży oraz w sposób należyty przeprowadzona. I tę akcję Koło podjęło. Już w roku 1920 zajęło się uporządkowaniem nabożeństw szkolnych, rozkładem rekolekcji i spowiedzi wielkanocnej, wydzielono specjalne kościoły dla duszpasterstwa młodzieżowego²⁰. Powstawały komisje do opracowania egzort szkolnych, do spraw rekolekcji i spowiedzi. Komisja adoracyjna organizowała specjalne nabożeństwa adoracyjne dla młodzieży męskiej i żeńskiej²¹.

c. Bezpośrednia pozalekcyjna praca wśród młodzieży

Ponadto Koło zajmowało się również pewnymi akcjami obejmującymi samą młodzież. Komisja sodalicyjna podejmowała zagadnienia organizowania młodzieży w duchu religijno-narodowym. Sekcja dobroczynna przychodziła z pomocą młodzieży ubogiej. Dla przykładu warto podać, że młodzieży tej rozdawano 8300 śniadań dziennie²². Dużo wysiłku wkładało Koło w urządzenie każdego roku uroczystej akademii ku czci św. Stanisława Kostki. W 1925 roku zorganizowano w okresie wielkanocnym z okazji Roku Świętego pielgrzymkę do Rzymu.

Koło przez swoich przedstawicieli brało również czynny udział w pracy organizacji akademickich²³, zwłaszcza w „Juventus Christiana“, której założyciel i kierownik był członkiem Koła Warszawskiego. W pracy poszczególnych grup pomagało mu wielu prefektów warszawskich, m.in. ks. Edward Detkens, ks. Mieczysław Dybowski, ks. Zbigniew Kamiński, ks. Stefan Piotrowski, ks. Antoni Ruran, ks. Jan Trzapałko i ks. Mieczysław Węglewicz. W Towarzystwie Dobroczynności Akademickiej, tzw. Pom-Bli, afiliowanym do „Juventus Christiana“, szczególnie czynnie pomagał ks. Julian Chrościcki.

Koło utrzymywało kontakt z organizacjami nauczycielskimi. Ponadto członkowie Koła pomagali czynnie w pracy duszpasterskiej, prowadzili rekolekcje dla nauczycieli, aktorów, policji, dla szkół wojskowych²⁴. Koło prowadziło na terenie szkół średnich „Caritas“, którego celem była pomoc ubogim dzieciom szkół powszechnych przez uczniów szkół średnich. Dziennie wydawano około 10 tysięcy śniadań, urządzano gwiazdkę, rozdawano obuwie, ubrania i książki²⁵.

¹⁹ Por. *Sprawozdanie z działalności Koła Księżych Prefektów*, WAW 1920, 268.

²⁰ Tamże.

²¹ Por. *Sprawozdanie z działalności Koła Księżych Prefektów*, MKW 1932, 314 n.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Por. *Sprawozdanie z działalności Koła Księżych Prefektów*, MKW 1938, 46 i 1938, 419.

II. UDZIAŁ KOŁA W DZIAŁALNOŚCI INNYCH ORGANIZACJI KATECHETYCZNYCH

Koło Księży Prefektów nie ograniczało się jednak tylko do działalności wewnętrznej. Miało ono swój udział i w działalności innych organizacji katechetycznych, a mianowicie w Kole Pań Katechetek i w Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów.

1. KOŁO PAŃ KATECHETEK

W 1907 roku powstał w Warszawie Katolicki Związek Polek. Jego sekretarką w 1910 roku została Zofia Grodzińska, która starała się ożywić życie religijne w społeczeństwie polskim. Zwróciła się więc do wybitniejszych księży z prośbą o wygłaszanie prelekcji na zebraniach Związku. Odczyty te cieszyły się dużym powodzeniem i stały się początkiem systematycznej pracy nad podnoszeniem poziomu kultury religijnej w Warszawie. Były to czasy wzmózonego ruchu umysłowego w kraju. Szczególnie kobiety, odczuwające braki w wykształceniu, chętnie uczęszczały na wszelkiego rodzaju kursy, by choć w części wypełnić luki powstałe z braku wyższych uczelni w kraju.

W sekcji filozoficzno-religijnej Katolickiego Związku Polek wyłonił się wkrótce palący problem nauczania religii w szkołach. Po strajku szkolnym w 1905 roku ilość szkół polskich stale wzrastała. Dotychczasowa liczba prefektów okazała się niewystarczająca. Zachodziła więc potrzeba zatrudnienia świeckich nauczycieli religii²⁶. Wtedy Katolicki Związek Polek w Warszawie wystąpił do Władzy Diecezjalnej z prośbą o pozwolenie na urządzenie kursów katechetycznych, które przygotowywałyby niewiasty do pomocy duchowieństwu w nauczaniu religii. Ówczesny arcybiskup warszawski ks. Aleksander Kakowski pozytywnie ustosunkował się do tej prośby i w ten sposób dotychczasowe luźne wykłady przekształciły się w roczne kursy katechetyczne przy Katolickim Związku Polek. Kierownikiem ich został ks. Jan Mauersberger. Świadectwo ukończenia kursów i zdanie egzaminów dawały prawo do starania się o uzyskanie misji kanonicznej do nauczania religii w szkołach powszechnych i średnich.

W 1916 roku przy Katolickim Związku Kobiet Polskich powstała sekcja katechetek z pełną autonomią zależną tylko od arcybiskupa warszawskiego. Delegatem Władzy Diecezjalnej został ks. Adam Wyrębowski. Sekcja zgrupowała około pięćdziesiąt katechetek. Celem jej było utrzymanie ducha apostołskiego wśród nauczających pań. Zebrania odbywały się raz w miesiącu. Wygłaszano na nich referaty, komentowano programy nauczania, dyskutowano nad trudniejszymi problemami²⁷. Na IV Zjeździe Księży Prefektów Królestwa Polskiego, który odbył się w Warszawie w dniach 20—22 czerwca 1917 roku, wysunięto postulat, by tego rodzaju praktykę rozszerzyć i na inne diecezje, a nawet w większych miastach urządzać podobne kursy²⁸.

Po odzyskaniu niepodległości, gdy powstało Koło Księży Prefektów, z inicjatywy ks. Jana Mauersbergera i przy jego wydatnej pomocy zostało zorganizowane Koło Pań Katechetek, które stało się żywotnym ośrodkiem działalności katechetycznej. Dla utrzymania łączności z Kołem Księży Prefektów, jako jego członek, a również z ramienia Władzy Diecezjalnej opiekunem Koła

²⁶ Por. Sp. Janina Kotarbińska, WAW 1957, 24—30.

²⁷ Por. P IV OZKP, 50—55.

²⁸ Tamże.

Katechetek został ks. Jan Mauersberger, a kierowniczką kursów katechetycznych od roku 1922 p. Janina Kotarbińska. Dzięki ks. Janowi Mauersbergerowi, jak pisze Maria Kączkowska, długoletnia katechетка²⁹, przy Kole Pań Katechetek powstała duża biblioteka religijna i przeszło sto ruchomych biblioteczek dla dzieci, wypożyczalnia przezroczy liczyła przeszło pięć tysięcy obrazów i dwa epidiascopy, a w mieszkaniu ks. Jana Mauersbergera przy ul. Senatorskiej powstała redakcja miesięcznika „Radość Życia”. Nowe pomysły i projekty z wielkim oddaniem i umiejętnością realizowała Janina Kotarbińska. Przy Kole Katechetek powstał Związek Misyjny, który urządzał wystawy misyjne i wspomagał ubogie kościoły na Kresach. Należy też podkreślić, że ks. Jan Mauersberger był prawie zawsze na miesięcznych spotkaniach Koła Katechetek, a w każdą sobotę urządzał dla nich adorację Najświętszego Sakramentu i wygłaszał specjalne konferencje.

Jak z tego widać, Koło Pań Katechetek, inspirowane i kierowane przez ks. Jana Mauersbergera, członka Koła Księży Prefektów i Janinę Kotarbińską, prowadziło ożywioną działalność. Trzeba tylko żałować, że wszystkie protokoły i sprawozdania zaginęły w czasie działań wojennych i pracy tej nie można w sposób bardziej dokładny odtworzyć.

2. ZWIĄZEK DIECEZJALNYCH KOŁ KSIĘŻY PREFEKTÓW

Koło Księży Prefektów Archidiecezji Warszawskiej nie ograniczało swojej działalności tylko do terenu diecezji. Kiedy nastąpiło odzyskanie niepodległości, poszczególne Koła ze wszystkich diecezji utworzyły międzydiecezjalną organizację, tzw. Związek Diecezjalnych Kół Księży Prefektów. Dnia 1 listopada 1921 roku na zjeździe w Warszawie prezesem Związku został wybrany ks. Adam Pyzowski, prezes Koła Warszawskiego, a sekretarzem — ks. Adam Wyřebowski, członek Koła Warszawskiego. Przystąpiono do opracowywania statutu, nad którym w głównej mierze pracowało Koło Warszawskie³⁰. Opracowania dokonywano aż trzykrotnie. Pierwszy projekt nosił tytuł: „Statut Stowarzyszenia Księży Prefektów”. Zatwierdzony został przez zjazd biskupów polskich 31 maja 1921 roku, a przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 12 listopada tego samego roku³¹. Poprawiono jednak ten projekt i dano mu nazwę: „Statut Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów”. Uzyskał on aprobatę zjazdu księży biskupów w Częstochowie dnia 26 czerwca 1923 roku³². Nie uzyskał jednak aprobaty władz państwowych. Dlatego przygotowano trzeci projekt. To opracowanie zatwierdził zjazd biskupów w Warszawie dnia 5 marca 1926 roku, natomiast Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w dniu 25 sierpnia 1926 roku wciągnęło Związek do spisu stowarzyszeń i związków³³.

Oficjalna nazwa Związku brzmiała: „Związek Diecezjalnych Kół Księży Prefektów”. Do zadań Związku należały następujące sprawy: ułatwianie zawodowego doskonalenia księży prefektów, ujednolicanie nauczania religijnego przez zakładanie kół diecezjalnych, umożliwianie wzajemnego porozumiewania się diecezjalnych Kół Księży Prefektów w sprawach nauczania i wychowania szkolnego oraz pozaszkolnego, dążenie do zabezpieczenia interesów materialnych księży nauczających religii, krzewienie idei wychowania katolic-

²⁹ Por. M. Kączkowska, *Ksiądz Jan Mauersberger*. WAW 1957, 285—290.

³⁰ Por. *Sprawozdanie z działalności Koła Księży Prefektów*, WAW 1920, 270.

³¹ Por. *Statut Stowarzyszenia Księży Prefektów*, MKW 1922, 133.

³² Por. *Statut Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów*, MKW 1924, 15.

³³ Por. *Statut Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów*, MKW 1926, 169.

kiego wśród wszystkich warstw społeczeństwa, popieranie spraw mających na celu dobro instytucji wychowawczych. Zadania te miały być realizowane przez urządzenie kursów i zjazdów katechetycznych i nauczycielskich, wydawanie fachowych czasopism, dzieł i broszur treści religijnej, pedagogicznej, podręczników szkolnych i książek do lektury dla młodzieży, urządzenie odczytów i pogadanek publicznych o treści pedagogicznej i apologetycznej, obronę prawną członków Związku, odbywanie za pozwoleniem ordynariusza miejscowego wspólnych rekolekcji i praktyk budzących ducha kapłańskiego wśród członków, urządzenie nabożeństw za żywych i zmarłych członków i dobrodziejów, opiekowanie się sodalicjami wśród młodzieży, szkolnymi kasami oszczędności, koloniami wakacyjnymi i w ogóle tym wszystkim, co zmierza do lepszego wychowania dzieci i młodzieży szkolnej oraz ułatwianie kuracji i niesienie pomocy członkom Związku.

Terenem działalności Związku były diecezje leżące w obrębie Rzeczypospolitej Polskiej. Na patrona wybrano św. Jana Kantego. Związek składał się z Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, Koła zaś Diecezjalne — z członków czynnych i honorowych. Organami Związku były: Walne Zebranie delegatów Kół Diecezjalnych i Zarząd Związku Kół z siedzibą w Warszawie.

Związek Diecezjalnych Kół Księży Prefektów stanowił jednostkę prawną z przysługującymi jej prawami. Majątek Związku stanowiły roczne składki Kół Diecezjalnych w wysokości dziesięć złotych rocznie od każdego Koła oraz dochody z odczytów, wydawnictw, akcji urządzanych i kierowanych przez Zarząd Związku, dochody nadzwyczajne, jak subwencje, zapisy itp. Funduszem Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów rozporządzał Zarząd Związku pod kontrolą Walnego Zebrania Delegatów Kół Diecezjalnych. Walne Zebranie odbywało się raz na rok, w miesiącu i czasie oznaczonym przez Zarząd. Ponadto w razie potrzeby Zarząd z własnej inicjatywy lub na pisemne żądanie trzech Kół Diecezjalnych zwoływał Zebranie Nadzwyczajne. Na Zebraniu Nadzwyczajnym przewodniczył prezes lub wiceprezes, na zwyczajnym — wybrany przewodniczący. Walne Zebranie obradowało nad wszystkimi sprawami dotyczącymi Związku, a szczególnie wybierało prezesa, dwóch wiceprezesów i sześciu członków Zarządu oraz Komisję Rewizyjną złożoną z trzech osób. Kadencja wszystkich wybranych trwała trzy lata. Walne Zebranie badało również sprawozdania roczne z działalności Związku oraz administracji majątkiem Związku, rozważało wnioski dotyczące zmian statutu, określało wysokość rocznej składki Kół Diecezjalnych do kasy Związku, a także miało prawo orzekać o rozwiązaniu Związku.

Do prawomocności uchwał podjętych na Walnym Zebraniu Delegatów Kół potrzebna była obecność przynajmniej $\frac{2}{3}$ delegatów. W razie braku wymaganej liczby rozstrzygało następne Walne Zebranie bez względu na ilość obecnych członków, ale z tym samym porządkiem obrad. Mogło się ono odbyć w tym samym dniu o godzinie wyznaczonej przez prezesa, ale pod warunkiem, że była o tym wzmianka w ogłoszeniach zapowiadających Zebranie. Uchwały zapadały bezwzględną większością głosów, a w razie równości głosów rozstrzygał przewodniczący. Do zmiany statutu potrzebna była większość $\frac{2}{3}$ głosów obecnych delegatów. Na Walnym Zebraniu winien być obecny delegat ordynariusza, w którego diecezji odbywało się zebranie. Uchwały zebrania dotyczące stosunku Kół i ich członków do władzy kościelnej lub do spraw nauczania i wychowania mogły być wprowadzane w życie tylko w tych diecezjach, w których zostały przedstawione przez Zarząd Koła Diecezjalnego ordynariuszowi i używały jego zatwierdzenie.

Zarząd Związku Kół Diecezjalnych składał się z prezesa, dwóch wiceprezesów i sześciu członków wybranych przez Walne Zebranie. W skład Zarządu wchodził ponadto prezesi Kół Diecezjalnych względnie ich zastępcy. Zarząd wybierał spośród siebie sekretarza i skarbnika. Prezes, sekretarz, skarbnik i dwaj członkowie Zarządu, wybrani na pierwszym posiedzeniu Zarządu, stanowili Komitet Wykonawczy Związku. Prezes, sekretarz i skarbnik stanowili Prezydium Zarządu. Prezes i sekretarz reprezentowali Związek na zewnątrz. Wszyscy członkowie Zarządu wybierani byli na trzy lata. Co roku trzech członków Zarządu ustępowało przez losowanie. Wylosowani mogli być wybrani powtórnie. Jeśli z jakiegoś ważnego powodu nie odbyło się Walne Zebranie, Zarząd urzędował aż do czasu jego odbycia. Do prawomocności uchwał Zarządu potrzebna była obecność prezesa lub jednego z wiceprezesów i przynajmniej trzech członków oraz uprzednie zawiadomienie wszystkich członków Zarządu. W zebraniu Zarządu brał również udział delegat mianowany przez arcybiskupa warszawskiego. Uchwały zapadały zwyczajną większością obecnych członków. W razie równości głosów rozstrzygał przewodniczący. Od poleceń wykonawczych Zarządu przysługiwało Kołom Diecezjalnym prawo odwołania się do Walnego Zebrania Delegatów.

W zakres obowiązków Zarządu wchodziło zwoływanie Walnego Zebrania Delegatów i załatwianie spraw przez nich uchwalonych, przedstawianie Walnemu Zebraniu rocznego sprawozdania ze swej działalności i ze stanu majątku oraz proponowanie wysokości rocznej składki od Kół Diecezjalnych do kasy Związku, zawieranie umów prawnych dotyczących całego Związku, załatwianie spraw wynikających z celu istnienia Związku, utrzymywanie łączności między Kołami Diecezjalnymi oraz zarządzanie własnością Związku.

Jak już powiedziano, ordynariusz mianował swego przedstawiciela na Walne Zebranie Delegatów Kół Diecezjalnych, przy Zarządzie, na zebrania Kół Diecezjalnych i miejscowych oraz przy ich Zarządach. Przedstawiciele ci byli zobowiązani informować swych ordynariuszów o działalności Zarządów i o problemach poruszanych na zebraniach, a także przedstawiać im podjęte uchwały. Gdy chodziło o uchwały dotyczące nauczania i wychowania lub stosunku do Władzy Kościelnej, stawały się one prawomocne dopiero po uzyskaniu aprobaty od ordynariusza.

Rozwiązanie Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów lub poszczególnych Kół Diecezjalnych mogło się dokonać na podstawie uchwały $\frac{2}{3}$ głosów Walnego Zebrania, zwołanego w tym celu. W razie takiej uchwały Walne Zebranie miało orzec, na jaki cel miał być przekazany majątek Związku czy Koła. Koła Diecezjalne mogły istnieć nawet wtedy, gdyby został rozwiązany Związek Kół Diecezjalnych. Przyjmowały one wówczas na siebie obowiązki Związku na terenie diecezji. Jeśliby odnośne Walne Zebranie nie mogło orzec, na jaki cel przeznacza majątek po rozwiązaniu Związku czy Koła, wtedy fundusz Kół Diecezjalnych lub miejscowych przechodził na własność odnośnych ordynariuszów, fundusz zaś Związku Diecezjalnych Kół na własność Prymasa Polski z przeznaczeniem na cele wychowania katolickiego²⁴.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy statutu, działalnością Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów kierował w dużej mierze Zarząd. Od 1921 roku miał on swoją stałą siedzibę w Warszawie. Również stanowisko prezesa od 1921 roku zajmował bez przerwy członek Koła Warszawskiego. W dniu 1 listo-

²⁴ Por. Statut Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, MKW 1926, 169

pada tego roku Walne Zebranie delegatów poszczególnych Kół Diecezjalnych wybrało na to stanowisko ks. Adama Pyzowskiego, który je zajmował aż do swojej śmierci w dniu 22 maja 1931 roku³⁵.

Po nim pełniącym obowiązki prezesa został ks. Józef Szkudelski, również członek Koła Warszawskiego, a w dniu 21 kwietnia 1932 roku na Walnym Zebraniu Delegatów Kół Diecezjalnych wybrany został ks. Roman Archutowski, dyrektor gimnazjum św. Stanisława Kostki w Warszawie³⁶, który obowiązki prezesa pełnił przez sześć lat i przekazał je w dniu 29 sierpnia 1938 roku ks. Mieczysławowi Węglewiczowi, profesorowi Seminarium Warszawskiego i naczelnemu redaktorowi „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”³⁷.

Podobnie i inne funkcje Zarządu Głównego pełnili członkowie Koła Warszawskiego: wiceprezesami byli — ks. Józef Szkudelski, ks. Bronisław Kulesza i ks. Roman Archutowski, sekretarzami — ks. Adam Wyrębowski, ks. Józef Jamiołkowski, ks. Jan Krawczyk, ks. Józef Kowaliński, skarbnikami — ks. Adam Wyrębowski, ks. Józef Szkudelski, ks. Walenty Lubański i ks. Piotr Korycki. Ponadto w skład członków Zarządu wchodził okresowo: ks. Feliks de Ville, ks. Marcin Szkopowski i inni³⁸.

Wśród wielu zagadnień, nad jakimi, zgodnie ze statutem, pracował Zarząd³⁹, na pierwsze miejsce wysuwała się sprawa ciągłego dokształcania nauczycieli religii, którzy ze względu na zabory w bardzo różnych warunkach przygotowywali się do pracy katechetycznej. Na swoich miesięcznych spotkaniach Zarząd planował zjazdy i kursy katechetyczne, szczegółowo rozważał, jakie zagadnienia powinny być poruszone, którzy prelegenci byłiby najodpowiedniejsi itd. Drugą sprawą, która przez cały czas zajmowała uwagę Zarządu, była redakcja „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”. Powoływano coraz to nowych redaktorów, tworzono sekcje w różnych miastach, wreszcie na skutek decyzji Walnego Zebrania Delegatów Diecezjalnych Kół Księży Prefektów zdecydowano się przenieść redakcję ze Lwowa do Warszawy⁴⁰. Trzecim zagadnieniem, nad którym pracowano prawie w całym okresie międzywojennym, było opracowywanie nowych programów nauczania i przygotowywanie podręczników.

Wszystkie swoje zamierzenia i plany Zarząd przedstawiał na Walnych Zebraniach, dopiero po przedyskutowaniu i naniesieniu poprawek zajmował się ich dalszą realizacją; praca Zarządu była ułatwiona przez to, że mógł on zawsze porozumiewać się z naczelnym wizytatorem religii z Ministerstwa Oświecenia Publicznego i Wyznań Religijnych⁴¹.

³⁵ Por. *Protokół z zebrania delegatów Stowarzyszenia Księży Prefektów w Polsce*, WAW 1921, 207; MKW 1923, 97; K. Piotrowski, *Sp. ks. Adam Puzowski*, MKW 1931, 230.

³⁶ Por. *Komunikat Zarządu Głównego Związku Kół Księży Prefektów*, MKW 1932, 237.

³⁷ Por. *Sprawozdanie z posiedzenia delegatów Związku Kół Księży Prefektów*, MKW 1938, 416.

³⁸ Por. *Sprawozdanie z posiedzenia Zarządu Głównego i Delegatów Związku Kół Księży Prefektów*, MKW 1923, 97.

³⁹ Por. *Statut Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów*, MKW 1926, 169.

⁴⁰ Por. *Sprawozdanie z Rocznej Zjazdu Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów*, MKW 1932, 234.

⁴¹ Stanowisko to od czasu odzyskania niepodległości do roku 1933 pełnił ks. Antoni Ciepliński. Por. M. Węglewicz, *Sp. ks. Antoni Ciepliński*, MKW 1935, 316.

III. ORGANIZOWANIE ZJAZDÓW I KURSÓW KATECHETYCZNYCH

Jednym z przejawów działalności Zarządu Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów oraz Koła Warszawskiego były zjazdy i kursy katechetyczne. Miały one na celu nie tylko zaznajamianie nauczających religii z najnowszymi osiągnięciami, tak w dziedzinie teologicznej jak i pedagogiczno-dydaktycznej, ale również przedyskutowywanie zagadnień trudniejszych stojących przed katechizacją w tamtych czasach oraz ukazanie praktycznego wprowadzenia zasad teoretycznych.

Tradycja zjazdów sięgała końca XIX i początku XX wieku. W 1895 i 1913 roku odbyły się zjazdy w Krakowie, w 1897 i 1907 we Lwowie, a w Królestwie Polskim, mimo bardzo utrudnionych warunków, odbyły się w Częstochowie w 1906 i w Warszawie w 1906, 1907 i 1917 roku. Na tym ostatnim szczególnie podkreślano potrzebę zjazdów. Wysłunięto wnioski, by zjazdy księży prefektów odbywały się każdego roku⁴². Postulat ten został zgłoszony na obrady Konferencji Księży Biskupów, która odbyła się 11—12 grudnia 1917 roku. Decyzją Konferencji zakomunikował ks. Antoniemu Ciepłińskiemu, delegatowi Episkopatu dla zorganizowania w 1917 roku Zjazdu Księży Prefektów Metropolii Warszawskiej, ks. Kazimierz Ruszkiewicz, biskup sufragan warszawski. Episkopat w zasadzie pochwalał zjazdy, ale wyrażał przy tym przekonanie, że księży prefekci będą zajmowali się sprawami, które przyczynią się do ich doskonalenia fachowego i do podniesienia poziomu nauczania religii. W celu przygotowania i zapewnienia owocności zjazdów Konferencja zgodziła się na utworzenie stałej Komisji ze wszystkich diecezji. Do Komisji tej powołano: ks. Antoniego Ciepłińskiego z Warszawy, ks. Józefa Wojtkiewicza z Włocławka, ks. J. Gajkowskiego z Sanjomerza, ks. T. Kowalewskiego z Płocka, ks. Gostyńskiego z Lublina. Księża biskupi z Kielc i Sejn mieli wyznaczyć swoich delegatów w terminie późniejszym. Komisja była zobowiązana do składania sprawozdań z Konferencji Biskupów. Wymieniono również zagadnienia, którymi nakazano zająć się. Należały do nich:

1. Ułożenie nowego programu nauki religii dla szkół początkowych i średnich;
2. Przedstawienie umotywowanych wniosków co do powiększenia liczby godzin nauki religii w seminariach nauczycielskich, szkołach zawodowych itp.
3. Przygotowanie projektu, jakie praktyki religijne należy umieścić w ustawach przyszłego szkolnictwa, np. modlitwy przed i po lekcjach, niedzielna Msza św., rekolekcje wielkanocne itp.
4. Opracowanie projektu rozporządzenia Władzy Duchownej co do ujednolicenia praktyk religijnych w szkołach;
5. Przedstawienie listy podręczników szkolnych wydanych bez aprobaty kościelnej i używanych w szkołach i szkołkach do pogadanek religijno-moralnych;
6. Uporządkowanie i przedstawienie Konferencji Biskupów statutów istniejących stowarzyszeń młodzieży;
7. Przygotowanie projektu katechizmu prowincjonalnego oraz podręczników do nauki religii, a także książki do nabożeństwa dla młodzieży i przedstawienie go Konferencji Biskupów.

Do opracowywania tych materiałów Komisja miała w imieniu Episkopa-

⁴² Por. P IV OZKP, 56.

tu zachęcić wszystkich księży prefektów⁴⁵. Wskazania te stały się podstawą i wytycznymi dla przyszłych zjazdów katechetycznych, które zaczęto coraz częściej organizować, gdy nastąpiły tylko bardziej sprzyjające warunki. Organizatorami byli: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Naczelny Wizytator nauki religii ks. Antoni Ciepliński, Związek Diecezjalnych Kół Księży Prefektów oraz poszczególne Koła diecezjalne.

W artykule tym zostaną uwzględnione te zjazdy i kursy, które organizował Zarząd Główny Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, oraz te, które organizowało Koło Warszawskie. Omówione zostaną wystąpienia przedstawicieli Ośrodka Warszawskiego.

W latach 1918—1939 odbyło się takich zjazdów dziewięć. W Warszawie cztery: 20—28. VIII. 1918 r.⁴⁶, 6—11 lutego 1933 r.⁴⁸, 11—12 stycznia 1935 r.⁴⁶, 26—27 sierpnia 1937 r.⁴⁷; w Poznaniu jeden: 19—31 lipca 1920 r.⁴⁸; w Wilnie jeden: 1—22 sierpnia 1922 r.⁴⁸; w Lublinie jeden: 7—24 lipca 1924 r.⁴⁹; w Cieszynie jeden: 5—26 lipca 1932 r.⁵¹; w Szymanowie jeden: w 1934 r.⁵² Większość z nich miała charakter ogólnopolski i brali w nich udział przedstawiciele wielu diecezji, tylko dwa miały charakter lokalny w Szymanowie i w Warszawie w roku 1933. W zjazdach odbywających się w Warszawie z reguły uczestniczył arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski osobiście, lub przez swego delegata. W 1918 roku w zjeździe warszawskim brał udział Wizytator Apostolski ks. Achilles Ratti, późniejszy papież Pius XI. Liczba uczestników wzrastała stopniowo od siedemdziesięciu w roku 1918 do pięciuset w roku 1935. Organizatorzy potrafili zaangażować jako prelegentów na zjazdach wielu wybitnych teologów, psychologów, pedagogów i katechetów nie tylko z Ośrodka Warszawskiego, ale i z całej Polski, a nawet i z Rzymu. Najczęściej byli to profesorowie wyższych uczelni i wybitni specjaliści. Wśród nich, spoza Ośrodka Warszawskiego, należy wymienić następujących: ks. Walenty Gadowski z Tarnowa, założyciel „Dwutygodnika Katechetycznego“, wybitny znawca zagadnień katechetycznych, autor wielu podręczników; ks. Adam Gerstmann, profesor i dziekan wydziału teologicznego na Uniwersytecie Lwowskim; biskup Michał Godlewski, były profesor Akademii w Petersburgu; ks. Józef Archutowski, bibliista, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; ks. E. Elter TJ, profesor Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie; ks. Józef Rozkwitalski, znawca i propagator idei Szkoły Pracy w katechezie; o. Jacek Woronieccki OP, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; ks. Zygmunt Bielawski, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, autor pedagogiki religijno-moralnej wielu artykułów i podręczników; ks. Józef Rychlicki, prefekt gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Krakowie, autor wielu artykułów i podręczników. Lista ta nie wyczerpuje wszystkich nazwisk. Pomijając omawianie ich wystą-

⁴⁵ Por. *Odpowiedź Konferencji Biskupów na wnioski Zjazdu Księży Prefektów*, WAW 1918, 76 n.

⁴⁶ Por. A. Trepkowski, *Kursy katechetyczne w Warszawie*, WAW 1918, 407—412.

⁴⁷ Por. B. Pągowski, *Wrażenia z kursu metodycznego w Warszawie*, MKW 1933, 162—199, 217—223, 287—296.

⁴⁸ Por. *Dni katechetyczne w Warszawie*, MKW 1935, 49—62, 97—100.

⁴⁹ Por. J. Kowaliński, *Ogólnopolski Zjazd Dydaktyczny Księży Prefektów w Warszawie*, MKW 1937, 321—333.

⁵⁰ Por. M. Węglewicz, *Kurs katechetyczny w Poznaniu*, WAW 1920, 148—150.

⁵¹ Por. *Kurs katechetyczny w Wilnie*, MKW 1922, 224.

⁵² Por. *Kurs katechetyczny w Lublinie*, MKW 1924, 61 n.

⁵³ Por. B. B., *Kurs katechetyczny w Cieszynie*, MKW 1932, 347—349.

⁵⁴ Por. *Kurs katechetyczny w Szymanowie*, MKW 1934, 368.

pień, należy jednak ukazać przedstawicieli Ośrodka Warszawskiego i ich wystąpienia na zjazdach. Zagadnienia, które omawiali przedstawiciele Ośrodka Warszawskiego, można sprowadzić do kilku grup.

Zagadnienia dogmatyczne omawiano na kursie w Poznaniu i Wilnie. Ks. Czesław Sokołowski, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, późniejszy biskup podlaski, przedstawił system wierzeń katolicyzmu i jego obronę⁵³, a ks. Aleksander Bukowski TJ, również profesor Uniwersytetu Warszawskiego, omówił wyniesienie człowieka do stanu nadprzyrodzonego, grzech pierworodny, różnice dogmatyczne między prawosławiem a katolicyzmem, łaskę, piekło, zmartwychwstanie ciał, reinkarnację⁵⁴.

Zagadnienia etyczne referowali: ks. Zygmunt Kozubski, profesor Uniwersytetu Warszawskiego i ks. Edward Szwejnic, rektor kościoła adademicznego w Warszawie i prefekt szkół. Pierwszy z nich w Lublinie omówił: znaczenie etyki naturalnej i jej stanowisko w życiu chrześcijanina, wychowanie obywatelskie w nauczaniu etyki w szkole, ascetykę młodzieży w nauczaniu etyki, podanie i uzasadnienie lektury szkolnej w zakresie etyki⁵⁵. Drugi natomiast na kursie w Warszawie zajmował się nauczaniem etyki w oparciu o Pismo święte, a zwłaszcza o Nowy Testament⁵⁶.

Stosunkowo dużo miejsca na kursach zajmowały zagadnienia katechetyczno-pedagogiczne. Najczęściej na ten temat zabierał głos ks. Mieczysław Węglewicz, profesor katechetyki w Seminarium Warszawskim i długoletni redaktor „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”. Już na kursie w Poznaniu omawiał metodykę nauczania dogmatyki w oparciu o najnowsze wyniki badań pedagogiczno-psychologicznych⁵⁷. Charakterystykę młodzieży polskiej, jej przymioty i wady, zagadnienie grzechu pierworodnego i łaski w wychowaniu oraz cele wychowania przedstawił na kursie w Lublinie⁵⁸. Stosunek teologii wychowawczej do nauczania religii podjął podczas Dni Katechetycznych w Warszawie⁵⁹. Zajmował się również zagadnieniami związanymi z metodyką nauczania historii Kościoła⁶⁰. Zagadnienia metodyczne referowali także: ks. Bronisław Kulesza — w nauczaniu Biblii⁶¹, ks. Henryk Zarembowicz — w nauczaniu katechizmu⁶² i ks. Tadeusz Sitkowski — w nauczaniu liturgii⁶³. W sprawach liturgii występował często i ks. Władysław Kornilowicz. Na kursie w Wilnie mówił o odrodzeniu liturgicznym i jego podstawach, o liturgii jako systemie wychowania religijnego, o nauczaniu liturgiki, o chrzcie jako podstawie życia chrześcijańskiego, przeprowadzał analizę obrzędów chrztu świętego i Mszy świętej, omawiał rok kościelny⁶⁴. Do tych samych zagadnień nawiązywał i na kursach w Warszawie⁶⁵. Ks. Mieczysław Dybowski zajmował się spr-

⁵³ Por. M. Węglewicz, *Kurs katechetyczny w Poznaniu*, WAW 1920, 148—150.

⁵⁴ Por. *Kurs katechetyczny w Wilnie*, MKW 1922, 224.

⁵⁵ Por. *Kurs katechetyczny w Lublinie*, MKW 1924, 61 n.

⁵⁶ Por. B. Pągowski, *Wrażenia z kursu metodycznego w Warszawie*, art. cyt., 167—169.

⁵⁷ Por. M. Węglewicz, *Kurs katechetyczny w Poznaniu*, art. cyt.

⁵⁸ Por. *Kurs katechetyczny w Lublinie*, art. cyt.

⁵⁹ Por. *Dni Katechetyczne w Warszawie*, art. cyt.

⁶⁰ Por. B. Pągowski, *Wrażenia z kursu metodycznego w Warszawie*, art. cyt.

⁶¹ Por. J. Kowaliński, *Ogólnopolski Zjazd Dydaktyczny Księży Prefektów w Warszawie*, art. cyt.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Por. *Kurs katechetyczny w Wilnie*, art. cyt.

⁶⁵ Por. B. Pągowski, *Wrażenia z kursu metodycznego w Warszawie*, art. cyt., a także *Dni Katechetyczne w Warszawie*, art. cyt.

wami kształtowania uczuć i woli. Na kursie w Lublinie omawiał: kształcenie pożądania, uczucia i ich rozwój oraz popędy i ich kształcenie. Następnie omówił kształcenie woli, genezę woli i jej stopnie rozwojowe. Przedstawił również ogólne środki wychowawcze — przyzwyczajanie, przykład, poczucie, rozkaz, przypilnowanie, nagroda, a także kształtowanie sumienia jako normy moralności⁶⁶.

Na kursach i zjazdach katechetycznych zarysował się również stosunek Ośrodka Warszawskiego do ruchu katechetycznego w tym okresie. Wśród referatów znajdowały się takie, które prznosiły nowe teorie dydaktyczne na teren Polski.

Naczelnik Wydziału Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Władysław Gałęcki, na kursie w Warszawie propagował metodę Szkoły Pracy i nauczania pod kierunkiem⁶⁷. Od innej strony zagadnienia tę przedstawiał Bohdan Nawroczyński, profesor Uniwersytetu Warszawskiego⁶⁸. Powrócono do nich i na następnych zjazdach. Organizatorzy zapraszali wybitnych specjalistów w tej dziedzinie, m.in. ks. Józefa Rozkwitalskiego, który podejmował tematy: *Nowe prądy pedagogiczne wobec zasad katolickich*⁶⁹ i *Nowe teorie dydaktyczne wobec zadań nauki religii*⁷⁰. Ks. Józef Rychlicki mówił *O stopniach formalnych w nauczaniu religii*, przedstawił ich kolejne przekształcanie się i uzasadnił ich praktyczne zastosowanie⁷¹.

Na zakończenie zjazdów w 1935 i 1937 roku uchwalono wnioski katechetyczne, w których postulowano m.in. pogłębianie i rozszerzanie studiów psychologii doświadczalnej, tak w zakładach teologicznych jak i w dalszym dokształcaniu się księży prefektów na zjazdach i kursach katechetycznych⁷². Jeśli chodzi o metody nauczania zjazd nakazywał trzymać się tradycji oraz pedagogów katolickich, tak zagranicznych jak i rodzimych. Biorąc pod uwagę warunki i potrzeby nauczania religii ponowiono prośbę do władz kościelnych o przywrócenie katedr katechetyki na wydziałach teologicznych i w seminariach duchownych, aby przyszli kapłani mogli również przygotowywać się do pracy prefektowskiej⁷³.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że Ośrodek Warszawski przez organizowanie zjazdów i kursów katechetycznych, zwłaszcza tych o zasięgu ogólnopolskim, wywierał wpływ i nadawał kierunek działalności katechetycznej nie tylko w diecezji warszawskiej, ale i w całej Polsce.

IV. „MIESIĘCZNIK KATECHETYCZNY I WYCHOWAWCZY“

Następną sprawą, którą zajmował się Zarząd Główny Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, było redagowanie jedyne w Polsce czasopisma z dziedziny katechetycznej, a mianowicie „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego“.

⁶⁶ Por. *Kurs katechetyczny w Lublinie*, art. cyt.

⁶⁷ Por. B. Pagowski, *Wrażenia z kursu metodycznego w Warszawie*, art. cyt., 165.

⁶⁸ Tamże, 217—220.

⁶⁹ Por. *Dni Katechetyczne w Warszawie*, art. cyt. oraz pełny tekst referatu MKW 1935, 418—432.

⁷⁰ Por. J. Kowaliński, *Ogólnopolski Zjazd Dydaktyczny Księży Prefektów w Warszawie*, art. cyt., 328.

⁷¹ Tamże, 329.

⁷² Por. *Rezolucje „Dni Katechetycznych“*, MKW 1935, 99.

⁷³ Por. *Rezolucja zjazdu dydaktycznego*, MKW 1937, 333.

Początkami swymi „Miesięcznik” sięgał końca XIX wieku. Założycielem jego był ks. Walenty Gadowski. W pierwszej fazie swojego istnienia ukazywał się w Tarnowie jako „Dwutygodnik Katechetyczny”. Wychodził regularnie 5 i 20 każdego miesiąca, z wyjątkiem miesięcy wakacyjnych. Pismo było zalecane przez Kurie Biskupie w Tarnowie, Krakowie, Przemyślu i Poznaniu. Z powodu zmniejszania się liczby prenumeratorów w roku 1910 doszło do jego likwidacji. W niedługim czasie jednak, bo w roku 1911, powstało we Lwowie nowe pismo pt. „Miesięcznik Katechetyczny”. Redaktorem jego został ks. Aleksander Pechnik⁷⁴. Po odzyskaniu niepodległości, kiedy zaczął działać Związek Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, powstała myśl, by w Warszawie wydawać drugie pismo katechetyczne, które byłoby oficjalnym organem Związku. Wkrótce jednak odstąpiono od tego zamiaru i na zjeździe w Krakowie w dniach 6 i 7 kwietnia 1920 roku postanowiono popierać istniejący „Miesięcznik”⁷⁵. Wkrótce też pismo stało się własnością Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów. W marcu 1921 roku Związek powierzył jego redakcję Komisji wyłonionej z Lwowskiego Koła Katechetów. Naczelnym redaktorem został ks. Zygmunt Bielawski, profesor Uniwersytetu Lwowskiego. W celu ożywienia pisma i wzbogacenia jego treści postanowiono powołać pomocnicze komitety redakcyjne w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Lublinie. Ponadto zwrócono się z prośbą o współpracę do wszystkich księży prefektów⁷⁶.

Niestety, redagowanie „Miesięcznika” napotykało na duże trudności. Duchowieństwo z trzech zaborów, w których stosowano różne metody katechizacji i różne sposoby przygotowania nauczających, zaczęło dopiero nawiązywać między sobą ściślejszą łączność. Tymczasem zyskanie współpracowników, zdaniem ks. Bielawskiego, zależne jest w dużej mierze, zwłaszcza w początkowym okresie istnienia pisma, od znajomości i osobistych kontaktów specjalistów w danej dziedzinie. Tym tłumaczono fakt, że początkowo autorzy artykułów rekrutowali się przeważnie z Lwowskiego i Krakowskiego Koła Księży Prefektów, a to wpływało na pewną jednostronność w redagowaniu „Miesięcznika”. Niektóre numery z powodu braku współpracowników musiał wypełniać sam redaktor, używając różnych pseudonimów. Nic dziwnego, że pismo nie mogło zaspokoić pragnień wszystkich nauczających religii w Polsce. Ponadto ukazywało się bardzo nieregularnie z powodu dewaluacji pieniędzy i długotrwałej choroby redaktora. Czytelnicy byli niezadowoleni, a Zarząd Główny Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów jak i Walne Zebrania delegatów szukały różnych dróg poprawy⁷⁷.

W roku 1925 w miejsce dotychczasowych pomocniczych komitetów redakcyjnych postanowiono powierzać niektórym Kołom redagowanie poszczególnych działów „Miesięcznika”. Na zjazdach wysuwano również propozycję, by redakcję powierzyć Kołu Warszawskiemu⁷⁸. Od czerwca 1925 roku do maja 1926 roku obowiązku redagowania pisma podjął się ks. Teofil Długosz ze Lwo-

⁷⁴ Por. W. Gadowski, *Z historii „Dwutygodnika Katechetycznego”*, MKW 1936, 149—158.

⁷⁵ Por. Z. Bielawski, *O doł i niedołi „Miesięcznika Katechetycznego”*, MKW 1936, 158—160.

⁷⁶ Por. T. D., *Zjazd delegatów Stowarzyszenia Księży Prefektów odbyty 1 listopada 1921 r. w Warszawie*, MKW 1922, 92—98.

⁷⁷ Por. Z. Bielawski, *O doł i niedołi „Miesięcznika Katechetycznego”*, MKW 1936, 158—160.

⁷⁸ Por. *Sprawozdanie ze Zjazdu delegatów Kół Księży Prefektów za rok 1924*, MKW 1925, 28.

wa⁷⁹. Już jednak w roku 1926, na mocy uchwały Zjazdu Księży Prefektów, z dniem 1 maja tegoż roku redagowanie „Miesięcznika“ przejęli: ks. Aleksander Pechnik, dawny redaktor „Dwutygodnika“, ks. Józef Rychlicki z Krakowa i ks. Kazimierz Thullie ze Lwowa⁸⁰. Wkrótce jednak ks. Aleksander Pechnik ustąpił z redakcji⁸¹. Dnia 5 kwietnia 1929 roku podczas Walnego Zebrania w Krakowie jeszcze raz zaproponowano, by redakcję przenieść do Warszawy, jednak i tym razem propozycja nie została przyjęta przez wszystkich⁸².

Dopiero na Walnym Zebraniu delegatów Kół Diecezjalnych w dniach 10 i 11 kwietnia 1931 roku w Wilnie delegat Koła Warszawskiego ks. Jan Krawczyk zgłosił propozycję, że Koło Warszawskie może się podjąć obowiązku redagowania „Miesięcznika“, że są już przygotowane konkretne projekty oraz że proponowany jest na redaktora naczelnego ks. Mieczysław Węglewicz. Po dyskusji ustalono, że dotychczasowa redakcja doprowadzi „Miesięcznik“ do wakacji letnich, a numer październikowy wyda już nowa redakcja⁸³.

W numerze sierpniowym i wrześniowym na pierwszej stronie ukazał się artykuł dotychczasowej redakcji zapowiadający, że od następnego numeru redagowanie „Miesięcznika“ przejmie Koło Księży Prefektów Archidiecezji Warszawskiej. Po wyrażeniu lekkiego żalu redakcja stwierdza: „że bez obawy upadku pisma może je oddać w ręce przedstawicieli stolicy, gdzie w największym skupieniu umysłowym i w siedzibie naszego Związku najlepsze istnieją warunki dalszego pomyślnego rozwoju »Miesięcznika«“⁸⁴.

1. REDAKCJA I WSPÓLPRACOWNICY

Koło Księży Prefektów Archidiecezji Warszawskiej po przejęciu obowiązku redagowania pisma powołało pięcioosobowy komitet redakcyjny. W skład komitetu weszli:

Ks. Roman Archutowski, dyrektor gimnazjum św. Stanisława Kostki w Warszawie, autor podręczników do historii Kościoła, od 1932 roku prezes Zarządu Głównego Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów.

Ks. Mieczysław Dybowski, prefekt szkół warszawskich, autor podręczników dla młodzieży.

Ks. Józef Szkudelski, prefekt szkół warszawskich, znany z artykułów o charakterze prawnym zamieszczanych na łamach „Miesięcznika“.

Ks. Bronisław Kulesza, prefekt szkół warszawskich, autor artykułów zamieszczanych na łamach „Miesięcznika“, rekolekcji i egzort, prelegent na kursach i zjazdach katechetycznych.

Ks. Mieczysław Węglewicz, redaktor naczelny, wizytator nauki religii na archidiecezję warszawską, profesor katechetyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Warszawie, prefekt szkół warszawskich, autor kilku książek i wielu artykułów o treści naukowej i beletrystycznej, zwłaszcza z dziedziny historii Kościoła i katechetyki.

⁷⁹ Por. Protokół Zjazdu delegatów Kół Księży Prefektów z 27—28 kwietnia 1925 r., MKW 1925, 398.

⁸⁰ Por. MKW 1926, 48.

⁸¹ Por. Streszczenie obrad Walnego Zjazdu delegatów Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, MKW 1927, 283.

⁸² Por. Streszczenie obrad Walnego Zjazdu delegatów Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, MKW 1929, 267.

⁸³ Por. Streszczenie obrad Walnego Zjazdu delegatów Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, MKW 1931, 238.

⁸⁴ Por. Od Redakcji, MKW 1931, 241—242.

W październiku 1932 roku wycofał się z pracy redakcyjnej ks. Józef Szkułdelski, a na jego miejsce powołano ks. Józefa Kowalińskiego, prefekta szkół warszawskich, który pracował do roku 1938. W październiku tego roku został on mianowany proboszczem i dziekanem w Skierniewicach. Miejsce jego zajął ks. Henryk Zarembowicz, autor wielu artykułów i podręcznika na drugą klasę gimnazjalną, prefekt szkół warszawskich.

Nowy komitet redakcyjny w numerze październikowym stwierdził, że pragnie zachować ciągłość pracy z dotychczasową redakcją. Zadeklarował również, że zachowa ścisłą łączność z Kościołem Powszechnym, będzie czerpał z jego przeszłości treść i metody katechezy, jednocześnie będzie czuwał nad tym, by wiernie przekazywano objawioną naukę wiary w takiej formie i postaci i w takim zastosowaniu, jak tego chce Kościół nauczający aktualnie.

Biorąc pod uwagę to, że katecheci nauczali w szkole, komitet podkreślał, że nie mogą być im obce wysiłki, pomysły i zasady pedagogiczne i dydaktyczne nauczycieli świeckich, stąd „Miesięcznik“, ściśle złączony z Kościołem i z tradycją katolickiego wychowania, będzie usiłował nawiązywać i utrzymywać ścisły kontakt ze światem pedagogicznym i z myślicielami odradzającej się dydaktyki. Zgodnie z zasadami powszechności katolickiego wychowania „Miesięcznik Katechetyczny“ winien łączyć trzy czynniki: aktualną naukę Kościoła, jego tradycję oraz osiągnięcia pedagogiki i dydaktyki świeckiej.

Komitet redakcyjny wyrażał nadzieję, że znajdzie oddźwięk w Kołach Księży Prefektów pracujących w całej Polsce. Każdy nauczyciel religii ma prawo i obowiązek zabierać głos na łamach swego czasopisma, aby w ten sposób dawać swój wkład do wielkiego dzieła katechizacji. Dalej redakcja odwoływała się do specjalistów z poszczególnych dziedzin nauki kościelnej, którzy piórem swoim mogli zasilać łamy „Miesięcznika“, jak też i do tych, którzy jako stali czytelnicy będą się dzielić każdym doświadczeniem ze swej pracy⁸⁵.

W dalszym ciągu redakcja stawiała sobie pytanie, czy „Miesięcznik“ znajdzie rzeczywiście odpowiedni materiał i właściwych współpracowników, czy znajdzie tyle zagadnień z życia katechetycznego, które nie były już dostatecznie opracowane i omówione. Tempo życia wymagało od księży wiele wysiłków i trudu. Dla tych właśnie umęczonych szkolną pracą „Miesięcznik“ pragnął być przyjacielem, doradcą, koleżeńskim ożywieniem umysłu i pod ręcznym zapasem wiedzy katechetycznej.

By spełnić te wszystkie nadzieje, komitet redakcyjny starał się dobrać odpowiednich współpracowników. Współpracę swą zgłosili dotychczasowi redaktorzy: ks. Kazimierz Thullie i ks. profesor Zygmunt Bielawski⁸⁶. Zyskano do współpracy szesnastu księży z Ośrodka Warszawskiego i dwudziestu czterech z pozostałych diecezji w Polsce, a nawet i z zagranicy⁸⁷.

⁸⁵ Por. *Od Redakcji*, MKW 1931 (VIII), 1—6.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ Ks. bp M. Godlewski — Kraków, ks. bp K. Tomczak — Łódź, ks. dr S. Abt — Lechlin, ks. J. Archutowski — Kraków, ks. W. Budzik — Borzęcin pod Krakowem, ks. H. Bzowski TJ — Chyrów, ks. prof. P. Chojnacki — Warszawa, ks. dr J. Ciemniński — Lwów, prof. F. Artur Fauville — Louvain, ks. dr A. Haussner — Lwów, ks. dr W. Jasiński — Kraków, ks. W. Karasiewicz — Kierz Poznański, ks. dr W. Kosiński — Radom, ks. dr J. Krawczyk — Warszawa, ks. dr F. Krasuski — Lublin, ks. prof. Mazurkiewicz — Poznań, ks. F. Pyrzakowski — Warszawa, ks. prof. Rosłaniec — Warszawa, ks. prof. J. Salamucha — Warszawa, ks. dr A. Siara — Huta Królewska, ks. dr M. Szkopowski — Warszawa, ks. dr E. Szlenk — Warszawa, ks. prof. J. Szmigielski — Warszawa, ks. dr S. Trzeciak — Warszawa, ks. dr K. Werbel — Rogoźno Wielkopolskie, ks. H. Weryński — Kraków, ks. S. Wesołowski — Warszawa,

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA TREŚCI „MIESIĘCZNIKA”

Analizując treść „Miesięcznika”, trzeba najpierw wyodrębnić dział: Kościół a wychowanie. Ukazywano w nim nieustanną troskę Kościoła o nauczanie religii i wychowanie katolickie. Omawiano dokumenty Magisterium Kościoła odnoszące się do tych dziedzin działalności. Podjęcie tego działu wydawało się konieczne z tego względu, że wychowanie katolickie musiało torować sobie drogę wśród wielu teorii i kierunków pedagogicznych, nie zawsze zgodnych z nauką Kościoła. Redakcja stwierdzała, że Kościół nigdy nie lekcewał teoretycznych dociekań w dziedzinie wychowania, ale zawsze był bardzo ostrożny, gdy chodziło o dokonywanie prób i doświadczeń w sprawach wiary i zbawienia. Dokładano więc starań, by wychowawca katolicki otrzymywał dojrzałe i sprawdzone zasady wychowawcze oraz wzory tych, którzy w oparciu o nie kształtowali swoje życie i dzięki temu doszli do świętości. W dziale tym poruszano m.in. zagadnienia związane z encykliką Piusa XI *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*⁸⁸, ukazywano wzory świętych z okazji ich kanonizacji czy beatyfikacji⁸⁹, omawiano takie dokumenty Stolicy Apostolskiej, jak dekret o katechetycznym nauczaniu dzieci, młodzieży i dorosłych *Provido sane*⁹⁰.

Redakcja „Miesięcznika” zdawała sobie sprawę z tego, że skuteczność wychowawczej pracy z dziećmi i młodzieżą zależy od osobowości nauczyciela. Dlatego podobnie jak działalność całego Związku tak i „Miesięcznik” nastawiony był na kształtowanie osobowości i na podnoszenie kwalifikacji nauczycieli religii oraz na przygotowywanie ich do pracy. To przygotowanie było dalsze i bliższe. Przygotowaniu dalszemu służył właściwie cały „Miesięcznik”. Przygotowanie bliższe natomiast obejmowało zamieszczanie lekcji praktycznych, pomocy katechetycznych, omawianie literatury pomocniczej, referatów z różnych zjazdów itp.⁹¹

Z ogromnej dziedziny doskonalenia katechetów redakcja wyodrębniła dział metodyczny. W dziale tym chodziło o zaznajamianie nauczycieli religii z różnymi nowymi metodami katechetycznymi. Był to przecież okres poszukiwań metodycznych, a Ośrodek Warszawski włączał się w nurty ówczesnego ruchu katechetycznego. Było to tym bardziej konieczne, że odbiorcami „Miesięcznika” byli nauczyciele bardzo zróżnicowanych szkół, zarówno wiejskich jak i miejskich, powszechnych, średnich, zawodowych i handlowych, seminariów nauczycielskich i różnych kursów doszkalających, do programu których należała religia. „Miesięcznik” śledził więc badania naukowe nad metodami nauczania wychowywania zarówno w kraju jak i zagranicą, a potem informował o nich swoich czytelników. Literatura o tych zagadnieniach była bardzo obfita⁹².

ks. dr T. Wąsik — Przemyśl, ks. F. de Ville — Warszawa, o. J. Woroniecki OP — Lwów, ks. dr Z. Kamiński — Warszawa, ks. dr J. Litwin — Kraków, ks. J. Paszyna CM — Warszawa, ks. S. Piotrowski — Warszawa, ks. dr J. Rozkwitalski — Pelplin, ks. dr H. Zarembowicz — Warszawa, ks. dr W. Granat — Sandomierz, ks. mgr J. Kaczorowski — Podhajce, ks. B. Pągowski — Warszawa, ks. dr J. Rychlicki — Kraków.

⁸⁸ Por. A. Siara, *Prawa i obowiązki wychowawcze rodziny według encykliki „Divini illius Magistri”*, MKW 1939, 53; B. K., *Prawa państwa do szkoły na tle encykliki „Divini illius Magistri”*, MKW 1939, 59.

⁸⁹ Por. M. Węglewicz, *Drogowskazy katechetyczne*, MKW 1933, 1, i *Dekret kanonizacyjny bł. Jana Bosko*, MKW 1934, 98.

⁹⁰ Por. *Drogowskazy Kościoła dla katechizacji*, MKW 1935, 321—324.

⁹¹ Por. F. Krasuski, *Urządzenie sali religijnej w szkole*, MKW 1933, 351 i inne.

⁹² Por. J. Rychlicki, *Szkoła tradycyjna a szkoła twórcza*, MKW 1935, 433—444, a także J. Rozkwitalski, *Nowości pedagogiczne wobec zasad katolickich*, MKW 1935,

Do zadań nauczyciela religii należała nie tylko praca w czasie lekcji, ale i działalność w organizacjach młodzieżowych. Najbardziej rozpowszechnioną organizacją religijną wśród młodzieży w okresie międzywojennym była Sodaliczka Mariańska. Organizacja ta miała na celu w sposób szczególny szeregienie czci Najświętszej Maryi Panny i ukazywanie Jej wzoru do naśladowania. Sodaliczka była motorem systematycznego organizowania życia duchowego, bo wymagała od swoich członków pewnej ilości praktyk religijnych: rannej i wieczornej modlitwy, częstego budzenia dobrego postanowienia w ciągu dnia, wieczornego rachunku sumienia, częstego przystępowania do sakramentów świętych i uczestnictwa w zebraniach. Sodaliczka uczyła być wiernym w małych rzeczach, a wiadomo przecież, że to jest pierwszy warunek wszelkiego postępu duchowego.

Spośród innych organizacji należy jeszcze wymienić „Iuventus Christiana“, założoną przez ks. Edwarda Szwejnica i działającą wśród młodzieży akademickiej, „Pom-bli“ (Pomoc bliźnim), mającą na celu działalność charytatywną, i harcerstwo. To ostatnie stwarzało nowy typ ucznia, który opanowywał własne namiętności karnością, pracowitością, który znał dobro nie tylko od strony teoretycznej, ale wypracowywał je sumiennym spełnianiem swoich obowiązków.

Wszystkim nauczycielom religii pracującym w wyżej wymienionych organizacjach „Miesięcznik“ przychodził z pomocą przez zamieszczanie artykułów teoretycznych, materiałów praktycznych, sprawozdań itp.⁸³

Praca prefekta nie ograniczała się tylko do szkoły. Ważnym środkiem wychowania był również udział dzieci i młodzieży w życiu liturgicznym Kościoła, zwłaszcza we Mszy św. niedzielnej, w różnych uroczystościach i w rekolekcjach. W związku z tym w „Miesięczniku“ zamieszczano plan egzort niedzielnych i świątecznych, nauki i konferencje na takie uroczystości, jak św. Stanisława Kostki, Matki Bożej Królowej Polski, rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego itp. Szczególną uwagę zwracano na rekolekcje. Redakcja chciała, by były one rzeczywiście środkiem urobienia duchowego i odnowy wewnętrznej młodzieży. „Miesięcznik“ bardzo często do nich nawijał, podawał praktyczne sposoby ich organizowania oraz zamieszczał nauki rekolekcyjne, pisane przez wybitnych konferencjonistów młodzieżowych⁸⁴.

Obok pracy Zarządu Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów i poszczególne Koła prowadziły działalność we własnym zakresie. Podejmowały różne inicjatywy, miały swoje osiągnięcia, doświadczenia i specyficzne nieraz formy pracy. Dzielenie się tym wszystkim było ważnym czynnikiem w działalności katechetycznej, dawało bowiem innym Kołom możność ubogacenia pracy. „Miesięcznik“ zamieszczał sprawozdania z działalności poszczególnych Kół⁸⁵.

417—432; J. Ciemniwski, *Psychoanaliza na usługach religii i wychowania*, MKW 1935, 123—136 i inne.

⁸³ Por. *Zjazd Ks. Ks. Moderatorów z całej Polski*, MKW 1934, 44; *Zjazd sodaliczów z metropolii warszawskiej*, MKW 1937, 318; R. W., *Pierwszy ogólnopolski kurs księży moderatorów sodalicyi szkół średnich*, MKW 1938, 374; G. B., *Czerwone harcerstwo*, tamże, 232; *Zakładanie i prowadzenie kół szkolnych krucjaty eucharystycznej*, tamże, 27.

⁸⁴ Por. *Duszpasterstwo szkolne*, MKW 1932, 11; 1934, 49; B. Pałowski, *Jak zorganizować rekolekcje szkolne*, MKW 1939, 119—121; Z. Choromański, *Potęga wychowawcza spowiedzi*, tamże, 98—103; W. Majewski, *Pokuty sakramentalne*, tamże, 107—114.

⁸⁵ Por. *Z życia Kół Diecezjalnych*, MKW 1933, 93, 140 i inne.

Starając się o podnoszenie kwalifikacji nauczycieli religii, redakcja uświadamiała sobie, że nie jest to możliwe bez znajomości najnowszej literatury. I pod tym względem „Miesięcznik“ przychodził z pomocą, zamieszczając przegląd artykułów znajdujących się w różnych czasopismach, zarówno krajowych jak i zagranicznych. Dawało to sposobność do ukazywania prób i osiągnięć w ruchu katechetycznym tego okresu. Ponadto w recenzjach omawiano książki służące jako pomoc dla katechety czy dzieci i młodzieży⁶⁶.

Z przeprowadzonej analizy dotyczącej „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego“ widać, jak Komitet redakcyjny umiejętnie dobierał współpracowników. Starał się o to, by byli najwybitniejszymi specjalistami w poszczególnych dziedzinach oraz by reprezentowali wszystkie środowiska w Polsce. „Miesięcznik“ obejmował wszystkie dziedziny pracy nauczycieli religii, zarówno w zakresie lekcji jak i w organizacjach młodzieżowych i w duszpasterstwie. Nie ograniczał się również tylko do przedmiotów katechetycznych, ale ukazywał ich związek z innymi przedmiotami wykładanymi w szkole. Redakcja, zamieszczając recenzje artykułów i książek z dziedziny katechetycznej, ukazujących się nie tylko w kraju, ale i zagranicą, podawała czytelnikom wiadomości o ruchu katechetycznym w świecie. Dzięki temu nawiązywali z nim łączność, poznawali jego wartości i niebezpieczeństwa.

V. UDZIAŁ W OPRACOWYWANIU PROGRAMÓW NAUCZANIA I PODRĘCZNIKI

Dalszym przejawem działalności katechetycznej Ośrodka Warszawskiego były prace nad przygotowywaniem programów nauki religii i podręczników.

1. OPRACOWYWANIE PROGRAMÓW NAUCZANIA

Już przy założeniu Koła Księży Prefektów Archidiecezji Warszawskiej w 1903 roku jednym z głównych zadań, jakie sobie nakreślono, było opracowanie nowych programów nauki religii w szkołach⁶⁷. Niezależnie od tego księża prefekci diecezji kujawsko-kaliskiej na zjeździe w Częstochowie w 1906 roku również podjęli to zadanie. W tym samym roku na zjeździe księży prefektów w Warszawie opracowano już specjalne wytyczne do przyszłego programu. W 1907 roku Koło Księży Prefektów urządziło w Warszawie trzeci zjazd ogólny. Na zjeździe tym zajęto się w dalszym ciągu programami i podręcznikami. Trzeci punkt uchwał brzmiał: „przyjęte zostają proponowane przez drugi zjazd programy nauki religii ze zmianami dla szkoły średniej“. Następnie Koło wypracowało i ogłosiło program szczegółowy dla sześciu klas. We wrześniu 1908 roku na miejsce Koła Księży Prefektów ustanowiona została Rada Szkolna. W myśl punktu drugiego swojego regulaminu zajęła się przejrzeniem i opracowaniem szczegółowego i całkowitego programu nauki religii, który wydany został w 1908 roku. Rada w dalszym ciągu pracowała nad udoskonaleniem tego programu i dopiero po kilku latach w 1916 roku na żądanie Warszawskiego Wydziału Szkolnego wydała go drukiem, zmieniając nieco rozkład materiału⁶⁸.

⁶⁶ Por. Z książek i czasopism, MKW 1932, 117—135 i inne.

⁶⁷ Por. J. Jamiołkowski. *Historia programu warszawskiego*, P IV OZKP, 85.

⁶⁸ *Program nauki religii rzymskokatolickiej dla szkół średnich oraz wskazówki metodyczne*, Warszawa 1916/17; *Program nauki religii rzymskokatolickiej w szkołach niższych i seminariach nauczycielskich oraz wskazówki metodyczne*, Warszawa 1916/17.

Kiedy w roku 1917 zwołano IV Ogólny Zjazd Księży Prefektów Królestwa Polskiego w Warszawie, ponownie zajęto się sprawami programów. W pierwszym rzędzie omawiano program nauki religii w szkołach średnich. Dla tych szkół, obok programu warszawskiego, został przygotowany projekt programu przez biskupa płockiego. W jego imieniu referował go ks. T. Kowalewski. Po referacie wywiązała się ożywiona dyskusja, w wyniku której referent wycofał projekt płocki z obrad. Wysłunięto wtedy następujące wnioski: w zasadzie utrzymać w szkołach średnich program warszawski i opracować zróżnicowany program nauki religii dla szkół cztero-, siedmio- i ośmioklasowych. Ks. Jan Mauersberger podkreślił przy tym, by opierając się na programie warszawskim opracować nowy, doskonalszy. W tym celu należy powołać odpowiednią komisję. Przewodniczący zaproponował zebranym rezolucję, która postulowała, by powierzyć komisji wykonawczej zjazdu sprawę powołania komitetu międzydiecezjalnego dla ułożenia nowego programu, a tymczasowo zatrzymać program warszawski. Uczestnicy rezolucję tę przyjęli jednogłośnie⁹⁹.

Program nauki religii w początkowych szkołach miejskich omawiał ks. Maliszewski z Dąbrowy Górniczej, a w początkowych szkołach wiejskich — ks. proboszcz St. Wilkoszewski z Przybyszewa. Po referatach odbyła się dyskusja, którą zakończono wnioskiem komisji organizacyjnej: „wobec nieustalenia typu szkół elementarnych miejskich i wiejskich tymczasowo zostać przy programie warszawskim. Prosić Episkopat o utworzenie Komisji Międzydiecezjalnej dla ułożenia krajowego programu nauki religii“¹⁰⁰. Program religii w szkołach zawodowych omówił ks. Józef Szkudelski z Warszawy. Szkoły zawodowe, w sytuacji, gdy naród polski odzyskiwał niepodległość, miały ogromną rolę do spełnienia, przygotowywały kwalifikowanych rzemieślników, ludzi pracujących nad materialnym podniesieniem stanu odzyskującej niepodległość Ojczyzny. Tego typu szkoły wymagały odpowiedniego programu. Ksiądz Józef Szkudelski wysunął pewne propozycje. Po dyskusji podjęto następującą rezolucję: „Zjazd wyraża życzenie, by księża prefekci szkół zawodowych otoczyli szczególną opieką pozaszkolną swoich uczniów oraz by powiększono liczbę godzin religii w tych szkołach, a także by specjalna komisja ułożyła odpowiedni program“¹⁰¹.

W roku 1917 władzę nad szkolnictwem w Królestwie Polskim przejął Departament Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego utworzony przez Tymczasową Radę Stanu. W chwili odzyskania niepodległości w roku 1918 szkolnictwo na ziemiach polskich było bardzo zróżnicowane. Wskutek rozbiorów kraj był pod wpływem trzech różnych systemów wychowawczych i szkolnych: różne programy, różne metody nauczania i wychowania, niejednakowa ilość godzin religii tygodniowo. Najbardziej rozwinięta sieć szkolna istniała w byłym zaborze pruskim, najgorzej zaś przedstawiała się sytuacja w dawnej Kongresówce. W 1921 roku dokonano unifikacji szkolnej przez zniesienie Rady Szkolnej Krajowej w byłej Galicji oraz Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Poznaniu. Pociągnęło to za sobą potrzebę ułożenia nowych programów nauczania, zarówno z przedmiotów świeckich jak i z religii.

Dotychczas były trzy programy. Można więc było wybrać jeden z istniejących lub stworzyć zupełnie nowy. Ponieważ księża prefekci we wszystkich

⁹⁹ Por. P IV OZKP, 72—94.

¹⁰⁰ Tamże, 127—148.

¹⁰¹ Tamże, 149—158.

dzielnicach nie byli zadowoleni z programów istniejących, przystąpiono do opracowania zupełnie nowego. Powstały trzy projekty: lwowski, krakowski i ks. Koronata Piotrowskiego z Siedlec¹⁰². Poddano je dyskusji. Nie dała ona jednak spodziewanych rezultatów. Księża nie znali się wzajemnie i nie utrzymywali ze sobą ścisłych kontaktów. Stąd dyskusję cechował pewien partykularyzm. Stawiano postulaty, krytykowano projekty, ale przeważnie uwzględniając tylko doświadczenia i warunki, w jakich uczył zabierający głos. Najczęściej nie liczone się z warunkami istniejącymi w różnych rejonach kraju. A to było bardzo ważne. Różne bowiem były programy studiów seminaryjnych, różne zwyczaje, gdy chodzi o nauczanie religii w niektórych rejonach kraju, w szkołach średnich uczyli księża, a w innych nauczyciele świeccy. To wpłynęło na ukształtowanie się różnych typów prefekta, a przecież program nauczania powinien być dostosowany do możliwości ogółu prefektów lub przynajmniej grupy najbardziej licznej. W tej sytuacji przyjęto ostatecznie projekt ks. Koronata Piotrowskiego. Program ten ukazał się w roku 1921¹⁰³. Za część urzędową uważano tylko tzw. „program ogólny“, natomiast „program szczegółowy“ traktowano jako prywatną pracę autora. I tego programu nauczyciel religii nie miał obowiązku realizować, gdyż w praktyce mógł on stwarzać nie do pokonania trudności, np. brak w danej miejscowości książek do lektury, zaniedbanie szkoły w okresie poprzednim, czy pojawienie się jakichś prądów wśród młodzieży, wymagających bardziej szczegółowego uwzględnienia.

Wydany program wzbudził wiele zastrzeżeń i ożywioną dyskusję. Jako pierwsze zabrało głos Koło Poznańskie, przedstawiając swój projekt przedstawicielowi Episkopatu i ogłaszając go na łamach „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego“¹⁰⁴. Wypowiadali się również i poszczególni księża prefekci i autorzy podręczników¹⁰⁵. Z Ośrodka Warszawskiego zabrał głos ks. Wacław Kalinowski¹⁰⁶.

Na posiedzeniu pełnego Zarządu Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów w dniu 30 sierpnia 1926 roku ks. Adam Pyzowski, prezes, przypomniał, że po okresie próby dotychczasowy program ma być poddany ocenie. Ocena powinna się dokonywać na posiedzeniach poszczególnych Kół. Polecono Komitetowi Wykonawczemu Zarządu¹⁰⁷ utworzyć komisje programowe i podręcznikowe dla poszczególnych typów szkół¹⁰⁸.

Na dorocznym walnym zjeździe w 1927 roku delegatów Diecezjalnych Kół Księży Prefektów w Warszawie wyjaśniono, że do współpracy przy programach, zamiast osób wskazanych przez zebranie, zaproszono: Koło Lwowskie — do programów seminariów nauczycielskich i pewnej grupy szkół zawodowych, ks. Józefa Szkudelskiego — do innej grupy szkół zawodowych, Koło Krakowskie — do szkół powszechnych, Koło Włocławskie — do niższych klas I—IV

¹⁰² Por. T. D., *Nowe plany nauczania religii w szkołach średnich*, MKW 1922, 114—117.

¹⁰³ *Program Gimnazjum Państwowego. Religia rzymskokatolicka*. Książnica Polska 1921.

¹⁰⁴ Por. MKW 1923, 55.

¹⁰⁵ Tamże, 59 oraz 1924, 13 i 1925, 108.

¹⁰⁶ Por. W. Kalinowski, *W sprawie reformy programu religii w szkołach średnich*, MKW 1923, 106—113.

¹⁰⁷ Do Komitetu Wykonawczego należeli: prezes ks. A. Pyzowski, wiceprezes ks. J. Szkudelski, sekretarz ks. J. Jamiołkowski, skarbnik ks. A. Wyrębowski — wszyscy z Warszawy oraz ks. K. Piotrowski z Siedlec.

¹⁰⁸ Por. Protokół z Posiedzenia Pełnego Zarządu Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, MKW 1926, 270 n.

szkół średnich i Koło Wileńskie — do wyższych klas szkół średnich. Niestety, Koło Lwowskie nie dało odpowiedzi, Koło Krakowskie oświadczyło, że zaproszenia jeszcze nie otrzymało. Natomiast samorzutnie z projektami wystąpili: Koło Łuckie i Podlaskie oraz ks. J. Jamiołkowski z Warszawy. Na wniosek ks. Kazimierza Thullie ze Lwowa i innych członków uznano, że szczegółowe rozważanie zagadnień programowych jest nieaktualne, natomiast należy zwrócić uwagę na to: w której klasie szkoły powszechnej należy urządzić Pierwszą Spowiedź i Pierwszą Komunię św., przejrzeć zakres materiału w klasach V, VI, VII szkół powszechnych oraz zastanowić się nad tym, czy zunifikować je z młodszymi klasami szkół średnich. Większość prefektów wypowiedziała się przeciw unifikacji klas, ale była za powołaniem Komisji, która by opracowała bardziej zbliżony program nauki religii w wyższych klasach szkół powszechnych do niższych klas szkół średnich, tak aby zdolniejsze dzieci mogły bez trudności przechodzić z jednych do drugich. Utworzenie takiej Komisji powierzono ks. K. Thullie jako członkowi Koła Lwowskiego. Co do programu w seminariach nauczycielskich, uznano go za dobry, a dodano tylko, aby nie opóźniać zbytnio metodyki i dydaktykę przerabiać gruntownie przy Biblii i Historii Kościoła. Czas Pierwszej Spowiedzi i Komunii św. zdecydowano utrzymać w klasie drugiej szkoły powszechnej, a tylko dzieci mniej rozwinięte dopuszczać w klasach starszych¹⁰⁹. Dnia 29 sierpnia 1927 roku na zebraniu pełnego Zarządu naczelny wizytator ks. Antoni Ciepliński zażądał opinii Kół o programach nauki, by doręczyć je zjazdowi księży biskupów¹¹⁰.

W 1928 roku na łamach „Miesięcznika” pisano ponownie o zaplanowanej reformie programu, idącej jednak w kierunku unifikacji programu w klasach V, IV i VII szkoły powszechnej z klasami I, II i III gimnazjum. Stwierdzono, że dla nauczania religii w gimnazjum jest to tragedią, ale Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nie pytało prefektów o zgodę, czy chcą, a tylko w jaki sposób chcą. Opracowaniem programu zajęło się Koło Krakowskie. Chcąc mu przyjść z pomocą, redakcja „Miesięcznika” ogłosiła specjalną ankietę prosząc o opinię co do trzech wyłonionych projektów¹¹¹. W następnych numerach ze względu na wielką doniosłość unifikacji ogłaszano wszystkie nadesłane odpowiedzi¹¹². Na Walnym Zebraniu delegatów Kół w 1929 roku poinformowano, że program nauki religii dla szkół powszechnych już przygotowano w porozumieniu z ks. Antonim Cieplińskim i przekazano go Komisji Szkolnej Episkopatu. Ks. Antoni Ciepliński zaznaczył przy okazji, że nie zawsze on może zawiadomić Związek o poczynaniach Ministerstwa. Na tym samym zebraniu powiadomiono, że program dla szkół średnich opracowuje Koło Lwowskie i prace swe ukończy dopiero za dwa lata. Również programy dla szkół zawodowych wymagają szybkiego opracowania i trzeba się nimi zająć¹¹³. Sprawę programu poruszono również na kursie w Krakowie w roku 1929. Ks. Antoni Ciepliński poinformował wtedy, że unifikację programu nauki religii w klasach V, VI i VII szkoły powszechnej i I, II i III gimnazjum przygotowało Koło Krakowskie. Projekt został przekazany Komisji Szkolnej Episkopatu, która poczyniła w nim dość znaczne — nie tyle rzeczowe ile styli-

¹⁰⁹ Por. Sprawozdanie z dorocznego Walnego Zjazdu Delegatów Kół Księży Prefektów, MKW 1927.

¹¹⁰ Por. Protokół z Zebrania Pełnego Zarządu Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, MKW 1927, 382.

¹¹¹ Redakcja, *Nasza Ankietka*, MKW 1928, 416.

¹¹² Por. *Wyniki ankiety programowej*, MKW 1928, 469—480.

¹¹³ Por. *Streszczenie obrad dorocznego Zebrania Walnego Delegatów Diecezjalnych Kół Księży Prefektów*, MKW 1929, 262.

styczne i formalne poprawki, a następnie przesłała go do ostatecznego zatwierdzenia Prymasowi Polski, ks. Augustowi Hlondowi, który cały program uznał za celowy i dobry. Zrobił w nim zaledwie kilka drobnych poprawek i przekazał go do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, które program zatwierdziło, nie czyniąc w nim żadnych poważniejszych zmian¹¹⁴. W dalszym ciągu ks. Antoni Ciepłiński poinformował, że program dla wyższych klas gimnazjum ma być opracowany za dwa lub trzy lata. Zjazd Delegatów Kół Księży Prefektów opracowanie tego programu powierzył Kołu Lwowskiemu. Sprawa programów dla szkół zawodowych napotykała na duże trudności, ponieważ nie ustalono jeszcze w Ministerstwie wszystkich typów szkół i lat trwania nauki. Został już natomiast opracowany program dla szkół rolniczych i dla żeńskich szkół przemysłowych i handlowych. Przygotowuje się program dla szkół dokształcających wieczorowych. Program dla seminariów otrzymał najmniej zarzutów. Księża w nich uczący na Zjeździe Wejherowskim domagali się tylko trzech godzin nauki religii na każdym kursie, zamiast obecnie obowiązujących dwóch. Postulat swój motywowali przeładowaniem materiału oraz specjalnymi celami, jakie winien w zakresie religii osiągnąć polski nauczyciel. Również nowe programy miały być opracowywane dla szkół niższego typu, zwłaszcza wiejskich¹¹⁵.

Dnia 25 i 26 kwietnia 1930 roku na zebraniu Zarządu Związku stała Komisja dla opracowania programu dla szkół średnich powiadomiła zebranych, że w przeddzień zebrania został przedyskutowany i opracowany projekt programu nauki religii dla starszych klas gimnazjalnych (IV—VIII). Podobnie i stała Komisja dla opracowania programu dla szkół zawodowych oświadczyła, że zostały opracowane programy dla szkół handlowych, liceów handlowych, seminariów, dla instruktorów szkół przemysłowych, dla szkół rękodzielniczych dla chłopców i dziewcząt.

Na miejsce ustępującego ks. Wójcika Komisja zaprosiła ks. Antoniego Rurana z Warszawy. Zarząd na wybór ten wyraził zgodę. Wybrano również Komisję dla opracowania programów dla seminariów nauczycielskich. Do Komisji weszli księża: Wójcik z Warszawy, Młynarczyk, Jan Szukalski z Inowrocławia, Świerzek, Józef Rychlicki z Krakowa, a jako zastępcę miało wyznaczyć kogoś Koło Śląskie. Ks. Antoni Ciepłiński oświadczył, że wszystkie projekty księży prefektów, przejrane i zatwierdzone przez Episkopat, składane są w Ministerstwie, ale obecnie Ministerstwo nie spieszy się z wprowadzaniem zmian¹¹⁶.

W 1931 roku ukazały się programy religii dla szkół zawodowych rękodzielniczych żeńskich drugiego stopnia (ramowy), trzyletnich rękodzielniczych żeńskich II stopnia (ramowy), szkół handlowych (szczegółowy), dwuletnich liceów handlowych (szczegółowy), seminariów zawodowych (szczegółowy), szkół technicznych męskich (ramowy). Wszystkie powyższe programy otrzymały aprobatę Episkopatu¹¹⁷.

Dnia 24 czerwca 1933 roku Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przysłała do Komisji Szkolnej Episkopatu opracowany przez siebie projekt programu. Projekt ten nie został przyjęty, gdyż Episkopat nie

¹¹⁴ Por. *Księga Pamiątkowa Kursu Katechetycznego w Krakowie*, Kraków 1929, 165.

¹¹⁵ Tamże, 166 n.

¹¹⁶ Por. *Streszczenie obrad Dorocznego Zebrania Delegatów Diecezjalnych Kół Związku Księży Prefektów*, MKW 1930, 347.

¹¹⁷ Por. J. Wojtkiewiczówna, *Nauka religii w szkołach zawodowych*, MKW 1932, 45.

mógł zrzec się prawa do wyznaczania materiału do nauki religii. Poza tym były pewne zastrzeżenia co do treści, gdyż usunięto z nauczania katechizm, a podkreślano tylko tzw. epizodyczność i potrzebę przeżycia religijnego. Dlatego już 14 września 1933 roku odesłano projekt do Ministerstwa. Komisja Szkolna Episkopatu powołała Międzydiecezjalną Komisję do opracowania swojego projektu. Do Komisji weszli księża: Noryśkiewicz z Poznania, J. Milik z Katowic, Szymon Hanuszek z Krakowa i Mieczysław Węglewicz z Warszawy. Na czele Komisji stanął ks. biskup Stanisław Rospond z Krakowa. Później zostali dokooptowani księża: Adam Podwin z Krakowa, Adam Gerstmann i Czesnak ze Lwowa.

Komisja opracowała nowy projekt, który 5 grudnia 1933 roku został przesłany Ministerstwu, a już 12 grudnia został odrzucony. 25 stycznia 1934 roku Ministerstwo przysłało drugi projekt, który niczym nie różnił się od pierwszego i został przez Episkopat odrzucony. Po dłuższej przerwie, w dniu 15 listopada 1934 roku, księża biskupi Stanisław Rospond i Walery Jasiński przeprowadzili rozmowę z wiceministrem Chylińskim. W rozmowie tej przedstawiciel Ministerstwa uznał, że wyznaczanie nauki religii należy do Episkopatu oraz że Kościół nie może odstąpić od nauki katechizmu. Za podstawę nowego programu należy wziąć projekt Episkopatu.

Co do tego projektu 4 lutego 1935 roku Ministerstwo wniosło tylko pewne zastrzeżenia odnoszące się do nabożeństw, egzort i organizacji religijnych. 4 marca 1935 roku wszystkie wątpliwości i trudności zostały uzgodnione i już 5 marca projekt został przyjęty. 20 marca przesłano go do Komisji Szkolnej Episkopatu, która przekazała go Komisji Prawnej do podpisu i ta 14 września 1935 roku nowy program ostatecznie zatwierdziła¹¹⁸.

W następnych latach zatwierdzone programy były ogłaszane zarówno w wydaniach broszurowych, jak i w „Miesięczniku Katechetycznym i Wychowawczym”¹¹⁹.

2. PODRĘCZNIKI

Koło Warszawskie przejawiało również ożywioną działalność w dziedzinie opracowywania i wydawania podręczników. W omawianym okresie ukazało się szesnaście podręczników dla szkół powszechnych i średnich. Zagadnieniami nauczania katechizmu zajmowali się: ks. Jan Gralewski, ks. Wacław Kalinowski, ks. Roman Archutowski i ks. Henryk Zarembowicz.

Ks. Wacław Kalinowski w latach 1918—1931 opracował podręczniki na prawie wszystkie poziomy nauczania. Katechizmy na szkołę powszechną napisał w dwóch wersjach: Historia Biblijna z Katechizmem oraz Nauka Boża część I—IV dla klas od I do VI¹²⁰. Dla szkół średnich opracował tzw. Katechizm większy, który ukazał się w roku 1930. Katechizm ten był zgodny z wytycznymi Szkoły Twórczej i łączył metodę analityczną z syntetyczną. Ks. Wacław Kalinowski stworzył typ katechizmu, który w Austrii ukazał się dopiero w roku 1931¹²¹.

¹¹⁸ Por. *Prace przygotowawcze nad programem religii*, MKW 1933, 459 oraz B. Pałowski, *Z kursu katechetycznego w Krakowie*, MKW 1935, 409—411.

¹¹⁹ Por. *Program nauki religii rzymskokatolickiej w liceum pedagogicznym*, MKW 1938, 362; *Nowy program do nauki religii w liceum ogólnym*, MKW 1938, 371.

¹²⁰ Por. W. Kalinowski, *Krótką Historią Świętą wraz z Katechizmem*, b. m. w. 1922; *Nauka Boża cz. I—IV dla klas I—VI*, b.m.w. 1922.

¹²¹ Por. W. Kalinowski, *Katechizm rzymskokatolicki (większy) do szkół średnich i wyższych oddziałów szkół powszechnych*, Warszawa 1930.

Drugim autorem, który stworzył nowy typ katechizmu, był ks. Jan Gralewski. Wydał go w dwóch częściach dla czterech pierwszych klas szkoły powszechnej, a zatytułował *Pan Jezus w duszy dziecka*. Był to katechizm biorący za podstawę życie Pana Jezusa¹²². Ks. Roman Archutowski opracował i wydał *Historię Biblijną z Katechizmem*¹²³ jako podręcznik na młodsze klasy szkoły powszechnej.

Natomiast na szkołę średnią podręczniki opracowali: ks. Waław Kalinowski, ks. Edward Szwejnica, ks. Roman Archutowski, ks. Henryk Zarembowicz i ks. Mieczysław Dybowski. Ks. Waław Kalinowski podejmował szczególnie zagadnienia apologetyczno-dogmatyczne i etyczne. Z pierwszej dziedziny w roku 1918 wydał *Apologetykę*, a w 1922 *Dogmatykę w oświeceniu apologetycznym i Etykę*¹²⁴. Są to podręczniki obejmujące właściwie skróty poszczególnych działów teologii. Odbiega od nich całkowicie *Etyka* opracowana przez ks. Edwarda Szwejnica. Wprowadził bowiem do niej dużo tekstów biblijnych i zasady życia moralnego oparł o naukę Pana Jezusa zawartą w Ewangelii¹²⁵.

Zagadnienia dogmatyczne opracował również ks. Henryk Zarembowicz. W podręczniku swoim zatytułowanym *Wierz, czyn i żyj w Jezusie Chrystusie* ukazał praktyczne zastosowanie postulatów wygłaszanych na zjazdach i kursach katechetycznych¹²⁶.

Podręczniki do liturgiki pisał w Ośrodku Warszawskim ks. Mieczysław Dybowski¹²⁷. Ten sam autor opracował również podręcznik na pierwszą klasę gimnazjalną *Jezus Chrystus na tle dziejów Starego i Nowego Testamentu*. Było to pierwsze ujęcie w takiej formie tego zagadnienia¹²⁸. Wreszcie jednym z najbardziej znanych i używanych podręczników do historii Kościoła w okresie międzywojennym była książka ks. Romana Archutowskiego pt. *Historia Kościoła Katolickiego w zarysie*¹²⁹.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, Koło Księży Prefektów Archidiecezji Warszawskiej prowadziło w latach 1918—1939 bardzo ożywioną działalność. Działalność ta nie ograniczała się tylko do terenu Warszawy, ale zasięgiem swoim obejmowała również i całą Polskę.

Można więc stwierdzić, że praca Koła Księży Prefektów stworzyła trwałą fundament, na którym, mimo trudnych warunków, rozwijała się działalność katechetyczna w następnych latach i dziesięcioleciach.

¹²² Por. J. Gralewski, *Pan Jezus w duszy dziecka*. Podręcznik do nauki religii w szkołach powszechnych, cz. I dla oddziałów I i II; cz. II dla oddziałów III i IV szkół niżej zorganizowanych, dla klasy III szkół powszechnych wyżej zorganizowanych, Lwów — Warszawa 1923.

¹²³ Por. R. Archutowski, *Historia Święta Nowego Testamentu, czyli dzieje Objawienia Bożego w Nowym Testamencie wraz z katechizmem*, Warszawa 1926.

¹²⁴ Por. W. Kalinowski, *Apologetyka*, Podręcznik szkolny dla klas wyższych, b.m.w. 1918; *Dogmatyka w oświeceniu apologetycznym*. Podręcznik szkolny dla klas wyższych, Warszawa 1922; *Etyka*. Podręcznik szkolny dla klas wyższych, Warszawa 1922.

¹²⁵ Por. E. Szwejnica, *Etyka*, b.m.w., 1927.

¹²⁶ H. Zarembowicz, *Wierz, czyn i żyj w Jezusie Chrystusie*. Podręcznik do nauki religii katolickiej w II klasie gimnazjów, Lwów 1937.

¹²⁷ Por. M. Dybowski, *Życie Katolickie*. Podręcznik liturgiki, Warszawa 1930; *Liturgika*, b.m.w., 1938.

¹²⁸ Por. M. Dybowski, *Jezus Chrystus na tle dziejów Starego i Nowego Przymierza*, Warszawa 1931.

¹²⁹ Por. R. Archutowski, *Historia Kościoła Katolickiego w zarysie*, Warszawa 1926.